

SEPPO NIEMELÄ

Toteutumattomat oikeudet

Seppo Niemelä

Toteutumattomat oikeudet

Edita Prima, Helsinki, 2007

Esipuhe	5
I. Yhdenvertaisuus	7
1.1. Lainsäädäntö ja sopimukset	7
1.2. Oikeusministeriön erityisnäkökulmat	8
1.3. Kohti yhdenvertaista Suomea	11
2. Toteutumattomia oikeuksia	13
2.1. Kuulemiset	13
2.2. Lapset ja nuoret	13
2.3. Ikääntyneet ja vanhukset	18
2.4. Sukupuoli	20
2.5. Järjestäytymisvapaus	22
2.6. Vanhat vähemmistöt	22
2.7. Maahanmuuttajat	27
2.8. Vakaumus, uskonto, kulttuuri	29
2.9. Vammaiset	31
2.10 Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt	34
2.11. Otakantaa.fi –foorumin kuuleminen	37
3. Kohti yhdenvertaisuutta	39
3.1. Edistyksen strategiat	39
3.2. Monta kulttuuria, yhden laita	48
Viitattua kirjallisuutta	51
Liite 1.	52
Liite 2.	53

Esipuhe

Toteutumattomat oikeudet - kirja on pitkäkö reportaasi ennen muuta järjestöissä, mutta myös yhdenvertaisuutta valvovissa toimielimissä koetuista toteutumattomista oikeuksista. Se pyrkii annetun tavoitteen mukaisesti antamaan yleiskuvan sitä, mikä järjestöjen näkemyksen mukaan on yhdenvertaisuuden tila Suomessa ja herättämään tästä keskustelua. Erityinen paino on keinoissa, joilla säädetyt oikeudet voisivat toteutua.

Kirja on osa EU:n yhdenvertaisten mahdollisuuksien teemavuotta Suomessa. Vuoden valmistelun yhteydessä järjestöt esittivät, että toteutumattomista oikeuksista tulisi tehdä kartoitukset. Taustana on ajatus, että yhdenvertaisuutta koskeva lainsäädäntö on viime vuosina edennyt harppauksin. Silti oikeudet eivät elävässä elämässä aina toteudu. Toiset ovat yhdenvertaisempia kuin toiset.

Yhdenvertaisuuden teemavuotta koordinoiva työministeriö pyysi oikeusministeriötä kokemaan toteutumattomia oikeuksia koskevan raportin. Oikeusministeriö kutsui kokoajaksi allekirjoittaneen, Työkauteni kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman ohjelmajohtajana oli hallituksen vaihtumisen mukana päättymässä.

Oikeusministeriö asetti 8.2.2007 asiantuntijaryhmän avustamaan hankkeen täytäntöönpanossa. Ryhmään kuuluivat suunnittelija Mikko Cortés Téllez opetusministeriöstä, erikoissuunnittelija Sinikka Keskinen työministeriöstä, ylitarkastaja Minna Lundell-Kiuru sosiaali- ja terveysministeriöstä, erityisasiantuntija Anna-Elina Pohjolainen

oikeusministeriöstä, koulutuspäällikkö Jussi Nissinen Sexpo säätiöstä ja puheenjohtajana erityisasiantuntija Seppo Niemelä oikeusministeriöstä. Ryhmän sihteerinä toimivat ylitarkastaja Maria Wakeham ja suunnittelija Jaana Korkiakoski oikeusministeriöstä. Asiantuntijaryhmä on tukenut raportin kokoamista ja kommentoinut raporttiluonnosta. Vastuu raportin laatimisesta ja viimeistelystä kuuluu kuitenkin allekirjoittaneelle.

Raportin keskeinen aineisto perustuu tehtävänannon mukaisesti yhdenvertaisuus- ja syrjintäasioita käsittelevien järjestöjen ja viranomaisten kuulemisiin. Kuulemiset alkoivat 2.5.2007 Säätytalolla järjestetyllä tilaisuudella katso liitteet (1 ja 2), jossa keskusteltiin alustavasti hankkeesta ja sen toteutuksesta. Tilaisuuteen osallistui 21 järjestöä, joista useat olivat suurten järjestöryhmien keskusjärjestöjä. Tämän jälkeen järjestettiin yhdeksän teemakuulemistä, joissa järjestöt esittivät näkemyksiään yhdenvertaisuuden toteutumisen ongelmista. Kaikkia yhdenvertaisuutta ajavia järjestöjä ei tavoitettu tai ne eivät voineet osallistua kuulemisiin, mikä on otettava huomioon tätä raporttia luettaessa.

Kirjoittajalla on ollut suuri vapaus käsitellä kuulemisten yhteydessä saamaansa aineistoa. Jo alussa sovittiin, että kirja pyrkii nostamaan esiin epäkohtien lisäksi parannusehdotuksia siitäkin huolimatta, että ne ovat usein kiistanalaisia. Parannusesitykset perustuvat pääosin järjestöjen ehdotuksiin, kuitenkin niin että kansalaisten kuulemistä ja koulutusta koskevissa kohdissa

näky myös raportin kirjoittajan kädenjälki.

On paikallaan sanoa, mitä tämä kirjanen ei ole. Se ei ole kilpaileva syrjintäraportti eikä se ole aihetta koskeva tutkimus. Kirja ei myöskään ole – yksin jo aiheen käsittelylle varatun lyhyen ajan vuoksi – täydellinen esitys toteutumattomista oikeuksista. Kirjoitustyö oli riippuvainen kuulemisissa saadusta aineistosta. Hankkeen luonteesta johtuu, ettei kirja edusta osallistuvien ministeriöiden kantaa, eivätkä ministeriöt myöskään vas-

taa raportin asiasisällöstä. Hanke ja sen tuloksena syntynyt kirja on ymmärrettävä kokeiluksi siitä, miten hallinto voi tukea kansalaisten ja hallinnon parempaa vuorovaikutusta. Menetelmällä kansalaiset ja kansalaisjärjestöt voivat kootusti esittää aloitteitaan ja niitä perustelevia näkemyksiään päätöksenteon asialistalle.

Helsingissä syyskuussa 2007

Seppo Niemelä

I. Yhdenvertaisuus

I.1. Lainsäädäntö ja sopimukset

Perustuslaki

Vuonna 2000 voimaan tullut Suomen uusi perustuslaki sisältää ihmisarvoa, perusoikeuksia ja yhdenvertaisuutta koskevat ajanmukaiset säädökset. Perusoikeussäännökset uudistettiin vuonna 1995. Tässä yhteydessä otettiin huomioon myös Suomea sitovat kansainväliset ihmisoikeusveloitteet, kuten Euroopan ihmisoikeussopimuksen määräykset ja soveltamiskäytäntö. Uudistuksen myötä perusoikeuksien soveltamisala laajeni kaikkiin Suomessa oleskeleviin henkilöihin riippumatta siitä, ovatko he Suomen vai jonkin muun maan kansalaisia. Suomen kansalaisten oikeus äänestää valtiollisissa vaaleissa sekä oleskella maassa nauttii kuitenkin edelleen ulkomaalaisten vastaavia oikeuksia pidemmälle menevää suojaa.

Perustuslain ensimmäisessä pykälässä todetaan, että valtiosääntö turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden. Osana perusoikeuksia säädetään yhdenvertaisuudesta. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Lapsia on perustuslain mukaan kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Sukupuolten tasa-arvoa edistetään yhteiskunnallisessa toiminnassa ja työelämässä.

Suomen ja ruotsin kielten ja kulttuurien tasa-vertaisen kohtelun lisäksi perustuslaissa sääde-

tään, että saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisen oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa on perustuslain mukaan säädettävä lailla. Lailla on myös turvattava viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet.

Perustuslain mukaan kansanvaltaan sisältyy yksilön oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen. Julkisen vallan tulee tätä edistää.

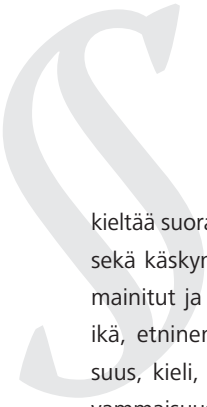
Jokaisella on perustuslain mukaan yhdistymisvapaus. Yhdistymisvapautteen sisältyy oikeus ilman lupaa perustaa yhdistys, kuulua tai olla kuulumatta yhdistykseen ja osallistua yhdistyksen toimintaan. Samoin on turvattu ammatillinen yhdistymisvapaus ja vapaus järjestäytyä muiden etujen valvomiseksi.

Jokaisella on perustuslain mukaan uskonnon ja omantunnon vapaus. Evankelisluterilaisen kirkon asemasta säädetään lailla.

Perustuslaki toimi tärkeimpänä peilinä tämän hankkeen niissä keskusteluissa, joissa oikeuksien toteutumista arvioitiin.

Muu lainsäädäntö ja kansainväliset sopimukset.

Vuoden 2004 yhdenvertaisuuslailla pantiin täytäntöön EU:n rasismi- ja työsyryntädirektiivit. Laki

kieltää suoran ja epäsuoran syrjinnän ja häirinnän sekä käskyn tai ohjeen syrjiä jotakuta. Erikseen mainitut ja lailla kielletyt syrjintäperusteet ovat ikä, etninen tai kansallinen alkuperä, kansalaisuus, kieli, vakaumus, mielipide, terveydentila, vammaisuus, sukupuoli suuntautuneisuus ja muu henkilöön liittyvä syy.

Yhdenvertaisuutta turvaavia keskeisiä lakeja ovat lisäksi laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta vuodelta 2005, rikoslaki vuodelta 1995 ja siinä määrätty rangaistukset syrjintäkiellon rikkomisesta tai kansanryhmää vastaan kiihottamisesta, laki potilaan asemasta ja oikeuksista vuodelta 1992, laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista vuodelta 2000, työsopimuslaki vuodelta 2006, hallintolaki vuodelta 2003, valtion virkamieslaki vuodelta 1994, laki kunnallisesta viranhaltijasta vuodelta 2003, perusopetuslaki vuodelta 1998, ulkomaalaislaki vuodelta 2004,

kotouttamislaki vuodelta 1999, laki vähemmistövaltuutetusta ja syrjintälautakunnasta vuodelta 2001 sekä laki tasa-arvovaltuutetusta ja tasa-arvolautakunnasta vuodelta 1986.

YK:n ihmisoikeussopimuksia ovat kansalais- ja poliittisten oikeuksien sopimus, taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien sopimus, lapsen oikeuksien sopimus, naisten syrjinnän vastainen sopimus, kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastainen yleissopimus, vammaisten oikeuksia koskeva sopimus ja rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus. Euroopan neuvoston vastaavia sopimuksia ovat muun muassa Euroopan ihmisoikeussopimus ja Euroopan sosiaalinen peruskirja. YK ja Euroopan neuvosto seuraavat sopimusten toteutumista. Myös Suomi on saanut useita huomautuksia toteutumattomista oikeuksista.

1.2. Oikeusministeriön erityisnäkökulmat

Lain kunnioitus ja demokratia

Yhdenvertaisuuden teemavuoden järjestämistä Suomessa koordinoi työministeriö. Se esitti oikeusministeriölle toteutumattomien oikeuksien kokoavaa tarkastelua. Oikeusministeriöllä oli useita syitä kiinnostua tehtävästä.¹

Yksi syistä on kysymys lakien legitimiisyydestä. Oikeusvaltion kulmakivi on, että lakeja kunnioitetaan ja että ne koetaan velvoittaviksi. Lakien ja todellisuuden välinen kuilu ei saa kasvaa suureksi. Historiassa on varoittavia esimerkkejä siitä, miten lain kirjain ei ollenkaan vastaa sitä, mitä tosi-

asiassa tapahtuu.

Oikeusministeriön tehtävänä on ylläpitää ja kehittää oikeusjärjestystä ja oikeusturvaa sekä huolehtia demokratian rakenteista ja kansalaisten perusoikeuksista. Oikeusministeriö on Suomessa keskeinen demokratiaministeriö. Demokratia rakentuu ajatukselle, että kansalaisten oikeuksista ensimmäinen on oikeus osallistua lakien säätämiseen ja velvollisuuksista ensimmäinen on lakien kunnioittaminen. Aina Antiikin ajoista saadun kokemuksen mukaan omakohtainen osallistuminen on tärkeää sille, että lait koetaan

1. Luku perustuu tohtori Kirsti Rissanen kanssa käytyihin keskusteluihin. Rissanen toimi oikeusministeriön kansliapäällikkönä syyskuun 2007 loppuun.

(Legitimiteetin) käsitteellä tarkoitetaan, että demokraattisten päätösten tulee aina heijastaa ja edustaa kansalaisten näkemyksiä ja intressejä. Legitimiteetti yhdistää intressit osallistumiseen ja valtaapitävään vastuuseen; se on mukana lujittamassa luottamusta lakiin. ... Lait ovat puolestaan oikeutettuja silloin, kun riittävän suuri osa kansalaisista voi ne hyväksyä. ... Legitimiteettiä voi toki tarkastella myös osallistumisen ja päätöksenteon prosessien näkökulmasta. (Paasilehto, 2007, 146)

velvoittaviksi ja niitä halutaan noudattaa.

Perustuslaki rakentuu samalle ajatukselle. Sen mukaan kansanvaltaan sisältyy yksilön oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen. Lainsäädäntö on keskeinen osa yhteiskunnan kehittämistä. Vaikka perustuslaki korostaa yksilöä osallistujana ja vaikuttajana, kansalaisjärjestöillä voi olla merkittävä yksilöiden näkemysten kokoajan ja välittäjän rooli. Tietysti pitää muistaa, ettei jotakin erityisryhmää edustavan järjestön kanta ole sama kuin kansalaisten enemmistön näkemys. Silti järjestön kanta on jo asiantuntemuksensa puolesta aina vakavasti otettava puheenvuoro.

Yksilöiden aito osallistuminen lakien säätämisen on monista syistä jäänyt muodolliseksi. Yksisyys on tiedollinen ja palautuu kansalaiskasvatuksen vähyyteen ja etenkin nuoria tavoittavan viestinnän henkilöitymiseen ja viihteellistymiseen. Lisäksi perinteinen vaikuttamistie, puolueissa tapahtuva poliittinen keskustelu on dramaattisesti heikentynyt viime vuosikymmeninä. Puolueen toi-

mintaan edes kerran vuodessa osallistuvien määrä on Tilastokeskuksen seurannan mukaan laskenut kuudesta kahteen prosenttiin kolmessakymmenessä vuodessa.

On vallitseva oletus, että demokraattinen ajattelu ja toiminta syntyisivät jotenkin itsestään. Näin ei kuitenkaan ole. Ove Korsgaard (2002) muistuttaa, etteivät yksilöt spontaanisesti käsitä demokratian periaatteita eivätkä kehitä näiden periaatteiden mukaisia asenteita ja käyttäytymismalleja. Demokraattinen kulttuuri ei ole synnynäinen prosessi, jossa ihmiset oppivat olemaan tasa-arvoisia tai oppivat sen, että jokaisen tulisi osallistua lakien säätämiseen. Kaikki tämä pitää opettaa, mikä vaatii kansalaisten, kasvattajien ja opettajien sitoutumista asiaan.

Avainasemassa on koti-, koulu- ja järjestökasvatus. Korsgaard korostaa aikuiskasvatuksen yhtenä tehtävänä kasvatus, joka antaa kansalaisille paremmat mahdollisuudet kasvattaa uudet sukupolvet demokraattisiksi kansalaisiksi. Tehtävä on haastava. Sen tueksi tarvittaisiin paljon lisää tutkimustietoa siitä, miten demokraattinen kulttuuri syntyy ja miten siihen kuuluvat asenteet ja käyttäytymismallit opitaan.

Kansalaiskasvatuksen lisäksi on suuri tarve kehittää kansalaisten ja hallinnon välisiä uusia yhteydenpidon, konsultoinnin ja kuulemisen muotoja niin, että kansalaiset pääsevät osallistuman lakien arvioinnin ja uuden lainsäädännön kehittämisen prosesseihin. Tarve koskee sekä poliittista päätöksentekoa että virkamieshallintoa. Kansalaisten kokemusten ja näkemysten tulisi ohjata nykyistä oleellisesti paremmin lainsäädännön arviointia ja kehittämistä. Asiassa tarvitaan innovatiivista kehittämistä, mitä onkin käynnissä joissakin maissa. Toteutumattomat oikeudet on tähän liittyvä suomalainen kokeilu.

Säädöspolitiikka.

Oikeusministeriön kiinnostus perustuu myös säädöspolitiikan² tarpeeseen. Asiassa otettiin Vanhasen ensimmäisen hallituksen aikana edistysaskeleita. Päätettiin, että hallitus antaa toimikautensa alussa eduskunnalle lainsäädäntösuunnitelman. Tämä avaa mahdollisuuden tarkastella yhteiskunnan säädösympäristön tilaa ja osoittaa tärkeimmät uudistamisen tarpeet. Näin säädösympäristöä koskeva keskustelu saa asiapohjan.

Toteutumattomat oikeudet – selvitys avaa useita säädöspolitiikan ydinkysymyksiä. Asiaa voi lähestyä seuraavasti. Julkisuus, järjestöt, tutkijat ja hallinto osoittavat lähes päivittäin – usein moraalisen närkästyksen saattamana – ongelmia, joita ei ole ratkaistu lainsäädännöllä. Vuosi vuodelta laaditaan uusia lakeja ja korjataan vanhoja. Syntyvä lainsäädäntö on kokonaisuutena vaikeasti hahmotettavissa ja epäyhtenäinen. Yhdenvertaisuutta koskevat säädökset ovat yksi esimerkki. Tämäkin kirja kasvattaa painetta lisätä ja korjata lainsäädäntöä. Mutta samaan aikaan syntyy joukko huomion arvoisia ongelmia:

- Kasvavasta lainsäädännöstä syntyy säädösuma, jonka kokonaisuus on asiantuntijoidenkin vaikeasti hallittavissa ja jonka osat saattavat riidellä keskenään. Lakien määrän kasvun mukana saattaa käsitys lakien velvoittavuudesta heikentyä.

- Yhteiskunnan muuttuminen ylläpitää painetta korjata ja täsmentää lakeja; nopean muutoksen yhteiskunnassa säädöksillä on taipumus olla vanhentuneita jo syntyessään. Jotkut väittävät, etteivät säädökset koskaan voi pysyä yhteiskunnan tosiasiallisen muutoksen tahdissa.

- Kasvavan ja toistuvasti paikattavan säädöskokonaisuuden seuraaminen asettaa suuria vaatimuksia viestinnälle ja poliitikoille ja saattaa olla kansalaisten ulottumattomissa. Ihmisten on vaikea ymmärtää, mikä missäkin on sallittua ja kiellettyä. Vaihtoehtojen seurauksia on vaikea ennakoida. Juridisen neuvonnan ja valvonnan tarve kasvaa.

- Minimistä tulee maksimi; viranomainen tekee vain sen, mikä on laissa määrätty. Tätä ilmeisen tahattomasti vahvistaa perustuslain määräys, jonka mukaan ”kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia”. Luovien ratkaisujen etsiminen ja järjenkäyttö estyvät.

- Edelleen voimassaolevaa Olaus Petrin tuomarinhjettä siitä, että mikä ei ole oikeus ja kohtuus, ei voi olla lakikaan, on vaikea soveltaa hallinnossa. Syntyy tilanteita, joissa lait koetaan vääriksi ja niiden mukaiset päätökset kohtuuttomiksi. Tämäkin lisää lakien uudistamisen ja täsmentämisen tarvetta, mikä entisestään hämää kokonaisuutta.

- Viimekädessä joudutaan kysymään, mitä laila ylipäätään voi ja kannattaa säätää? Muuttuvatko myös sellaiset asiat juridisiksi ja tuomioistuinten päätettäviksi, joissa tosiasiasa tarvitaan poliittista harkintaa ja päätöksentekoa?

Toteutumattomat oikeudet kuvaa siitä, miten sivistynyt, hyvää tarkoittava lainsäädäntö voi etäännyä elävän elämän tilanteista ja käytettävissä olevista resursseista. Kirjan perustava kysymys on, miten lakien ja todellisuuden välistä eroa voidaan kuroa kokoon. Yhdenvertaisuus on hyvä tarkastelun kohde siksin, että kysymyksessä on pitkäaikaisesta ihmiskunnan kehittymisen tai sivistymisen prosessista.

² Säädöspolitiikasta pidettiin eduskunnan, oikeusministeriön ja kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman yhteisvoimin kansainvälinen seminaari, jonka oleelliset tulokset on koottu Satu Paasilahdon (2007) toimittamaan kirjaan *Demokratia ja säädöspolitiikka*.

I.3. Kohti yhdenvertaista Suomea

Karkea eriarvoisuus on ollut yhteiskunnan todellisuutta pitkälle uuteen aikaan. Ihmisyden historia on täynnä ihmisten, heimojen ja kansojen julmuutta lajikumppaniaan kohtaan.³ Yhdenvertaisuuden juuria voidaan etsiä humanistisen ajattelun synnystä ja uskonnoista. Kristinuskolla on ollut ja on edelleen kaksoisrooli. Alkuajan kristinuskon julisti sanomaa kaikkien ihmisten radikaalista yhdenvertaisuudesta, mistä syystä se alkuaikoina vetosi erityisesti orjiin. Toisaalta sen piirissä on ylläpidetty karkeaa eriarvoisuutta, ehkä erityisesti sukupuoleen ja sukupuolisuuteen liittyvissä asioissa.

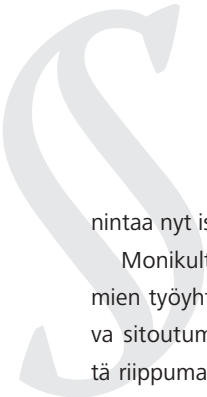
Ihmisoikeudet ja ajatus ihmisyydestä on kehittyneet vähitellen pääasiassa uudella ajalla. Ihmisoikeuksien virstanpylväitä ovat Magna Charta 1200-luvun Englannissa ja kehitykseen paljon vaikuttaneet itsenäisyysjulistus Yhdysvalloissa vuonna 1776 ja ihmisoikeuksien julistus Ranskassa vuonna 1789. Ajatus ihmisyydestä kehittyi 1700- ja 1800-luvuilla. Suomessa fennomaanit Yrjö-Sakari Yrjö-Koskisen johdolla pitivät ihmisyttä kansallisuuden ohella toisena ihmiskunnan kehityksen johtavana aatteena.

Ihmisyys eli humaniteetti viittaa inhimillisyyteen, ihmisarvon ja ihmisoikeuksiin, mutta myös suvaitsevaisuuteen ja pyrkimykseen lievittää inhimillistä kärsimystä. Uudempi ilmaisu on ihmisten

yhdenvertaisuus. Näiden karkeitä takaiskuja olivat 1900-luvun sodat, etenkin toinen maailmansota. Osin sen reaktiona syntyi YK:n ihmisoikeuksien julistus vuonna 1948. Julistus tukeutui eri kulttuurien ja uskontojen parhaaseen perintöön, jos kohta sen universaalisuus on myös kielletty. Demokratian läpimurron ja etenkin toisen maailmansodan jälkeen ihmisyyden, ihmisoikeudet ja yhdenvertaisuus ovat edistyneet harppauksin. Silti joudutaan kamppailemaan historian herkästi elpyvien painolastien kanssa.

Ajankohtaisin hanke Suomessa on yhdenvertaisuuslainsäädännön uudistus. Eduskunta edellytti jo säätäessään vuonna 2004 yhdenvertaisuuslakia, että hallitus valmistelee esityksen selkäläiseksi lainsäädännöksi, jossa lähtökohtana on suomalainen perusoikeusjärjestelmä ja kaikkien syrjäntäperusteiden asettaminen samanlaisten oikeussuojakeinojen ja seuraamusten piiriin. Oikeusministeriö käynnisti uudistuksen valmistelun tammikuussa 2007. Tarkoituksena on, että lainsäädäntö kattaisi entistä selkeämmin kaikki syrjäntäperusteet ja soveltuisi mahdollisimman yhdenmukaisesti kaikkiin elämäntilanteisiin ja syrjäntätilanteisiin. Niin ikään tarkistetaan syrjäntäasioita hoitavien viranomaisten asemaa, tehtäviä ja toimivaltuuksia. Taustana ovat perustuslain syrjäntäkiellon vaatimukset. Uudistuksesta ei ole mai-

³ Asiasta on helppo koota kuvaavia esimerkkejä. Antiikin Kreikassa ihmisen omaisuus jakaantui kolmeen osaan: liikkuvaan, liikuteltavaan ja kiinteään; liikkuvaa olivat naiset, lapset, orjat ja karja. Orjuudella on ainakin 5000-vuotinen historia; Ruotsissa se loppui 1335, Tanskassa 1792, Yhdysvaltojen eteläosissa 1863, Venäjällä maaorjuus lakkaasi samoihin aikoihin, Kiinassa orjuus loppui 1920 ja Saudi-Arabiassa 1962. Lasketaan, että orjanomaisissa oloissa elää edelleen ainakin 20 miljoonaa ihmistä. Linköpingin kirkolliskokous 1594 sulki Ruotsissa romanit kirkollisten toimitusten ulkopuolelle. Suomessakin voimassa ollut vuoden 1637 Ruotsin ns. hirttolaki antoi luvan tappaa vastaan tulleet romanit. Eri tavoin uskovia, esimerkiksi uudestikastajia, on useaan otteeseen vainottu julmasti. Tunnettuja ovat 1940-luvun Saksan karkeat rotuhygieeniset puhdistukset; keskitysleireillä kuoli kuusi miljoonaa juutalaista, ainakin yli puoli miljoonaa romanian ja muut ei-arjalaisiksi tulkitut päälle. Etnisiä puhdistuksia tehtiin vielä 1990-luvulla Balkanilla. Suomi sovelsi 1900-luvulla kulttuurivähemmistöihin kohdistuvaa assimilaatio- eli sopeutuspolitiikkaa aina 1970-luvulle asti, usein yksilön ja koko kulttuurin kannalta tuhoisin seurauksin.

nintaa nyt istuvan hallituksen ohjelmassa.

Monikulttuurisen yhteiskunnan ja syrjimättömien työyhteisöjen edellytyksenä on nähty vahva sitoutuminen syrjimättömyyteen, alkuperästä riippumattomaan yhdenvertaisuuteen sekä eri kulttuurien ja uskontojen keskinäiseen kunnioittamiseen. Yksi periaatteen seurauksena on, että rasismien ja etniseen alkuperään perustuvan syrjinnän ehkäisyssä pyritään nollatoleranssiin eli ilmiöiden täydelliseen torjumiseen.

Järjestöt ovat kukin omasta näkökulmastaan periaatteessa tyytyväisiä siitä, että parina viime

vuosikymmenenä on saatu aikaan paljon yhdenvertaisuutta ja oikeuksia koskevaa lainsäädäntöä. Silti sekä järjestöt että viranomaiset näkevät kokonaisuudessa ongelmia. Lainsäädäntö on vaikeasti hahmotettava ja epäyhtenäinen. Valvonta on jakaantunut useille viranomaisille. Niiden asema, tehtävät ja toimivaltuudet eivät vastaa toisiaan. Henkilön oikeusasema saattaa riippua siitä, mistä elämänalueesta ja minkä tyyppisestä syrjinnästä on kysymys. Yksi keino korjata tilannetta on yhdenvertaisuutta, tasa-arvoisuutta ja syrjintää koskeva sääntely

2. Toteutumattomia oikeuksia

2.1. Kuulemiset

Toteutumattomat oikeudet –hankkeen kuulemiset pohjautuivat perustuslain luetteloon kielletyistä syrjintäperusteista. Pitkäaikaista syrjintää kokeneita ihmisiä edustavia järjestöjä kutsuttiin Säätytalolle 2.5.2007 tilaisuuteen, jossa alustavasti perehdyttiin hankkeeseen ja keskusteltiin sen toteutuksesta. Yksi keskustelun aikana kiteytynyt korostus oli, että pääpaino olisi syrjintäluettelon laatimisen sijasta syrjintää vähentävissä keinoissa.

Tämän jälkeen järjestöjä kutsuttiin keskeisiä asiasältöjä käsitteleviin teemakuulemisiin (liite). Jotkut järjestöt halusivat moniperustaisen syrjinnän vuoksi osallistua useisiin kuulemisiin. Muille kuin kutsutuille järjestöille ja yksityisille kansalaisille avattiin mahdollisuus ottaa osaa hankkeeseen oikeusministeriön ylläpitämän Otakantaa.fi -foorumin kautta. Lisäksi selvityksen tekijä keskusteli aihepiiristä vähemmistö-, lapsiasia- ja tasa-arvovaltuutettujen kanssa.

2.2. Lapset ja nuoret

Yleiskuva lasten asemasta Suomessa on hyvä, verrataan asiaa sitten historiaan tai tilanteeseen useissa muissa maissa. Silti YK:n lapsen oikeuksien komitean Suomea koskevat arvioinnit ja suositukset ovat terveellistä luettavaa. Komitea arvostelee Suomea siitä, ettei lapsen oikeuksien yleissopimuksen tiedotuksesta ole huolehdittu asianmukaisesti. Komitea on myös katsonut, että pääsy palveluihin on epätasainen ja palveluiden laatu vaihtelee, lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa ei ehkäistä tehokkaasti, vähemmistöjen oikeudet toteutuvat puutteellisesti ja ylipäätään lapsen edun periaatetta ei riittävästi oteta huomioon hallinnossa.

Osalla lapsista on merkittäviä ongelmia. Pahoinvointi kasaantuu arvioiden mukaan 5 – 10 prosentille lapsista. Lastensuojelun tarpeen no-

pea kasvu viime vuosina kertoo osaltaan, että tilanne huononee. Lukuun ei ole laskettu niitä lapsia, jotka kärsivät huonosti onnistuneesta ”työn ja perhe-elämän yhteensovittamisesta”, kuten asia kauniisti ilmaistaan. Lasten tilanne kuvastaa yhteiskunnan polaaristumisen ongelmia. Vahvemmat voivat entistä paremmin ja heikot huonommin. Tämä asettaa suuren haasteen mm. EU:ssa tärkeälle inklusiolle, jossa tavoitteena ovat yhtäläiset mahdollisuudet saada yhtäläiset oikeudet.

Lapsiin ja perheisiin kohdistuvassa sosiaalipolitiikassa tarvittaisiin samanlainen lainsäädännön kokoaminen ja siihen perustuvan arvioinnin järjestäminen, joka tehtiin koululaeissa 1990-luvulla. Terveysturvakeskus toimii omalla alallaan oikeuksien toteutumisen perälau-

Mannerheimin lastensuojeluliiton lakimies Esa Iivonen antoi selvityksen käyttöön asiaa koskevan perusteellisen analyysin mukana luettelon tilanteista, joissa lasten oikeudet eivät toteudu tai oikeuksien toteutuminen on vakavasti uhattuna:

- Lapset, jotka joutuvat fyysinen, psyykkisen tai seksuaalisen väkivallan uhriksi tai todistajaksi taikka laiminlyönnin kohteeksi
- Lapset, joiden perheissä vanhempi/vanhemmat kärsivät päihde- tai mielenterveysongelmasta
- Lapset, joiden vanhempi/vanhemmat ovat syrjäytyneet työmarkkinoilta
- Riitaiden erovanhempien lapset (vaikeat/pitkäaikaiset huoltajuusriidat)
- Lapset, jotka elävät perheissä, joissa työn ja perheen yhteensovittaminen on vaikeaa tai yhteensovittaminen tapahtuu työn ehdoilla
- Köyhissä perheissä elävät lapset
- Lapset, joiden oma toiminta vaarantaa heidän terveen kasvunsa ja kehityksensä (päihteidenkäyttö, asosiaalinen käyttäytyminen yms.)
- Lapset, joilla on heidän toimintakykynsä vaikuttava pitkäaikainen sairaus, vamma tai häiriö
- Lapset, joiden peruskoulu jää kesken ja lapset, jotka jäävät toisen asteen koulutuksen ulkopuolelle
- Laitoksissa olevat ja vapaudenmenetyksen kohteeksi joutuneet lapset
- Maahanmuuttaja- ja pakolaistaustaiset lapset
- Turvapaikkaa hakevat lapset
- Etniseen ja/tai kielelliseen vähemmistöön kuuluvat lapset.

Tekijän mukaan lista ei ole tyhjentävä. Silti se riittää kuvaamaan, miten monimuotoisten ja hankalien kysymysten kanssa lapsipolitiikka toimii. Vaatimuksista ensimmäinen onkin johdonmukainen lapsipolitiikka, mihin vuonna 2005 perustettu lapsiasiavaltuutetun toimisto ja Vanhasen toisen hallituksen lasten ja nuorten politiikkaohjelma antavat mahdollisuuden.

tana, mutta sosiaalipolitiikassa asia on lapsiasia-
valtuutetun mukaan levällään. Sosiaalisten oike-
uksien toteutumisessa tarvittaisiin lakien perkaa-
misen lisäksi kansallinen arviointijärjestelmä, joka
kantaa kokonaisvastuun tiedon tuottamisesta.

Järjestöjen näkemysten pohjalta nousee esiin
mm. seuraavia lapsen oikeuksia tukevia tavoitteita.

Äitiys

Odotusajalla ja varhaiskasvatuksella on sekä suo-
malaisen kansanperinteen⁴ että nykytiedon valos-
sa suuri vaikutus lapsen myöhempään elämään.
Molempien pitäisi olla rauhallisia ja turvallisia ai-
koja niin, että lapsi saa hyvän pohjan elämälleen.
Naisjärjestöt raportoivat, että raskauden vuoksi
tapahtuva irtisanominen on edelleen arkipäivää.
Lyhytkestoiset työsuhteet ovat entisestään hei-
kentäneet naisten asemaa. Useat naiset joutuvat
elämän odotusaikansa epävarmuudessa ja hanki-
maan lapsia uransa kustannuksella.

Perustava kysymys on asenteellinen. Jokaisen
työnantajan tulisi kysyä, onko ihminen taloutta
varten vai talous ihmistä varten. Minkä tahansa
yhteisön velvollisuuksista ensimmäinen on pitää
huolta yhteisön uusista sukupolvista. Tämän tulee
näkyä sekä suhtautumisessa äitiyteen ja vanhem-
muuteen että ns. työn ja perhe-elämän yhteenso-
vittamisessa oleellisesti nykyistä paremmin.

Lapsen vai vanhemman etu

Lapsen ja hänen vanhempiensa oikeudet tukevat
useimmiten toisiaan. On kuitenkin tilanteista, jossa
nämä ovat ristiriidassa. Tarvittaisiin paljon nykyistä
selvempi käsitys siitä, mikä on lapsen etu. Lapsen
oikeuksien sopimus selkeyttää periaatteet: lapsen

edun tulee olla ensisijalla aina, kun tehdään lapsia
koskevia viranomaispäätöksiä, lakeja tai muita yhteis-
kuntapoliittisia ratkaisuja yhteiskunnan kaikilla aloil-
la. Lapsen edun on määrättävä myös vanhempien ja
muiden huoltajien toimintaa. Lapsen ja vanhempien
tai muiden huoltajien etu voi olla ristiriidassa.

Selvä esimerkki ristiriidasta koskee vuosittain
noin 500 lasta jotka saavat fyysisiä ja psyykkisiä
vammoja äidin raskauden aikana alkoholin käytön
takia (FAS-oireyhtymä) vuosittain. Onko äidillä oi-
keus käyttää päihteitä, vaikka tiedetään, että ne ai-
heuttavat lapselle vahinkoa? Voidaanko äiti lapsen
edun nimessä pakottaa hoitoon? Ainakin osa asi-
an kanssa tekemisistä olevista järjestöistä korostaa
tässä voimakkaasti lapsen oikeutta. Perusteena si-
kiön suojeluun on perustuslain ensimmäinen pykä-
lä. Sen mukaan valtion tehtävä on taata ihmisar-
von loukkaamattomuus. Kiireisesti korjattava asia
on hoitomahdollisuuksien nopea takaaminen niille
odottaville päihdeäideille, jotka haluavat hoitoon.

Hoitomahdollisuuksien puute on muutenkin
huono peruste olla tekemättä tässä asiassa mitään.
Jokainen maailmaan syntyvä lapsi ansaitsee tulla
suojelluksi etenkin, kun sikiölle aiheutetaan vaikei-
ta elinikäisiä ruumiinvammoja. Lastensuojelun Kes-
kusliiton kanta on tässä asiassa kirkas: pakkotoi-
mia tulee käyttää heti, kun on tehty päätös lap-
sen synnyttämisestä ja luovuttu raskauden keskey-
tyksestä. Muutamien kuukausien rajattu pakollinen
päihdeettömyys saattaa olla äidille kidutusta, mut-
ta se ei vahingoita äitiä. Sen sijaan päihteiden käyt-
tö vahingoittaa lasta tavalla, joka vaikuttaa lapsen
koko elämänkulkuun. Tavoitteena tulee olla kaikki-
en synnyttävien lasten suojelu päihteiden aiheut-
tamilta vaurioilta. Tarvitaan myös tahdonvastaisen

4 Ilmar Talve kuvaa kirjassa Suomalainen kansankulttuuri, miten äidin tuli noudattaa raskausaikana useita tabun omaisia kieltoja. Käytännön seuraus oli, että odottava äiti vältyi mieltä järkyttäviltä asioilta.

raittiuuden tukimenetelmien kehittämistä.

Periaatteessa selkeämpi, mutta silti vuosittain ainakin 400 lasta koskeva ongelma on vauvojen pahoinpitely. Pahoinpitely on aina rikos, johon vanhemmalla ei ole missään oloissa oikeutta.

Huostaanotto

Lapsen ja vanhemman oikeudet voivat huostaanotossa olla ristiriidassa. Lastensuojelulait, myös vuoden 2008 alussa voimantuleva, korostavat lapsen etua ja kuulemista. Silti lapsen etu ja kuuleminen saattavat jäädä varjoon ja päähuomion ottaa vanhempien ja viranomaisten jännite. Ellei ratkaisuja pohjata lapsen etuun, tulos saattaa olla lasten kannalta todella vahingollinen.

Ei voi olla lapsen etu, jos hän joutuu olemaan vuosikaudet epävarma siitä, missä hän asuu ja kuka hänestä pitää huolta. Pahimmillaan toistuvat huostaanotot ja palautukset johtavat siihen, että lapsi joutuu sahaamaan kodin ja vaihtuvien lastensuojelupaikkojen välillä, mikä on lapsen kehitykselle erittäin vahingollista. Myös aika on päätöksenteossa tärkeä tekijä siksi, että lapsen kehitys on nopeaa. ”Jos lapsi ei saa ihmisarvoista kohtelua, hänen koko elämänsä saattaa lähteä kulkemaan väärään suuntaan. Kohtalokkaita virheitä ei ehkä pystytä enää korjaamaan”, muistuttaa dosentti Liisa Nieminen lapsiasiavaltuutetun vuosikertomuksessa.

Ensisijaiseksi oikeudeksi tulisi nostaa ”lapsen oikeus pitkäaikaisiin, turvallisiin ihmissuhteisiin”, kuten Lastensuojelun Keskusliitto asian ilmaisee. Lapsen oikeuksien korostaminen johtaisi käytäntöön, jossa lastensuojelun piiriin tulleelle lapselle taataan pysyvä ratkaisu, esimerkiksi viimeistään kahden vuoden aikana. Ellei oma perhe tänä aikana luotettavasti kuntoudu, lapselle etsitään muita pitkäaikaisen turvan tarjoavia ratkaisuja. Tämä mahdollistaisi myös adoption nykyistä

suuremman käytön. On surullista, että maassa on samanaikaisesti laiminlyötyjä lapsia ja adoptiota odottavia vanhempia, mutta nämä eivät kohta.

Lapsen yhteys hänen omiin vanhempiinsa on kaikissa oloissa tärkeä asia lapsen kehitykselle. Asia on kuitenkin ongelmallinen, jos tapaajavanhemmilla on päihdeongelma ja/tai mielenterveysongelma, he ovat keskenään riitaisia tai jos lapseen kohdistuu väkivaltaa.

Ensi- ja turvakotien liitto ehdottaa, että lakia lasten huolto- ja tapaamisoikeudesta muutetaan niin, että siihen sisältyy velvoite lasten turvallisuuden arvioinnista tilanteissa, joissa perheessä on ollut väkivaltaa. Samalla säädetään lailla valvotuista tapaamisista, niiden ladusta ja järjestämistä vastuusta. Niin ikään tulisi kehittää lapsiin kohdistuvan väkivallan tunnistamista.

Lasten osallistuminen ja kuuleminen

Kysymys lapsen osallistumisesta ja kuulemisesta on yksi niistä asioista, joissa jo perustuslaki saati lapsen oikeuksien julistus ovat ristiriidassa käytännön kanssa. Perustuslain mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen mukaan lapsella on oikeus erityiseen suojeluun, riittävään osuuteen yhteiskunnan voimavaroista ja osallistumiseen ja kuulluksi tulemiseen. Heikoimmin näistä on toteutunut kolmas kohta: osallistuminen ja kuulluksi tuleminen. Siihen kuuluu lapsen näkemyksen huomioon ottaminen iän ja kehitystason mukaisesti ja yleiset vaikuttamisen mahdollisuudet.

Hieman karkeasti voisi sanoa, että Suomi sosiaalistaa lapsesta lähtien kansalaisensa viranomaisvaltion alamaisiksi. Lasten osallistuminen ja vaikuttaminen eivät olleet tärkeydestään huolimatta

esillä myöskään kansalaisvaikuttamisen politiikka-ohjelmassa lähinnä siksi, että varhaiskasvatuksesta vastuussa oleva sosiaali- ja terveysministeriö ei ollut ohjelmaa toteuttavien ministeriöiden joukossa. Lasten kansalaiskasvatukseen tutkimukseen ja kehittämiseen pitäisi todella panostaa. Kysymys on aidon demokratian elinjuurten hoitamisesta.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus käsittelee perusteellisesti myös lapsen kulttuurisia oikeuksia. Harrastamisessa ja kulttuuripalveluissa lapset ovat huomattavan eriarvoisia. Oma kysymyksensä on etnisten vähemmistöjen ja maahanmuuttajien oikeudet, esimerkiksi oikeus omaan kieleen. Hankala uusi ongelma on lasten suojelu väkivallalta, rasismilta ja pornografialta internetissä, peleissä, matkapuhelimissa ja videoissa.

Oikeudellinen neuvonta

Useimmat lapsiasiavaltuutetulle tulevat valitukset koskevat asioita, joissa tarvitaan sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevaa oikeudellista neuvontaa. Sen tarve on suuri myös tapauksissa, jossa avioero johtaa pitkäaikaisiin huoltajuusriitoihin. Neuvonnan tarvetta kasvattaa edellä todettu sosiaalilainsäädännön hajanaisuus.

Tarvitaan sekä valtakunnallinen että alueellisesti lääneittäin organisoitu neuvontapalvelu. Tarvittaisiin myös taho, jolla on mandaatti tehdä paikallista sovittelua esim. kunnan ja asiakkaan välillä. Ratkaisujen hakeminen kanteluiden kautta on monella tavoin huono tapa. Vanhemmat voivat välttää kantelua, jossa ratkaisu kestää, ratkaisua ei välttämättä edes synny tai kantelu johtaa asiakkaan ja viranomaisen arvovaltakiistaan.

Samalla tulee pitää huolta siitä, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien vanhempien, (n.k. sateenkaariperheet) lapset saavat tasa-vertaisen kohtelun muiden kanssa. Sateenkaariperhekyselyn (2006) mukaan sateenkaariperheet saavat hyvinvointipalveluissa huonompaa kohtelua, vanhemmuutta ei tueta samalla tavalla kuin muita, sosiaali- ja terveyspalveluiden henkilöstölle on huonot valmiudet kohdata sateenkaariperheitä ja perhevapaalainsäädäntö ei kohtelee tasa-arvoisesti samaa sukupuolta olevia vanhempia eikä heillä ole oikeutta adoptioon.

Maahanmuuttajalapset

Osa maahanmuuttajalasten ongelmista johtuu ristiriidasta, joka on pitkään pohjoismaiseen perinteesseen juurtuneiden Suomen lakien ja maahanmuuttajien omien traditioiden välillä. Näistä esimerkkejä ovat väkivaltaa sisältävän kurituksen lisäksi lapsitai pakkoavioliitot ja ympärileikkaus. Suomen laki takaa jokaiselle, myös lapselle ruumiillisen koskemattomuuden. Tulee tietysti työskennellä sellaisten ratkaisujen hyväksi, joissa perinteiset traditiot sovitaan yhteen Suomen lain kanssa. Viime kädessä on kuitenkin aina sovellettava Suomen lakeja.

Toistaiseksi pieni, mutta esimerkkinä kuvaava ongelma koskee pitkäaikaisesti kaapattuja tai etnisistä syistä kadonneita lapsia. Kyseessä ovat lapset, jotka voivat olla Suomen kansalaisia, mutta jotka viedään – usein toisen vanhemman tietämättä – toisen vanhemman kotimaahan tarkoituksena opettaa hänelle toisen vanhemman kulttuuri. Lapsikaappausten ehkäisyä ja lasten palauttamista tulisi edistää.⁵

5 Asian kipeyttä kuva se, että vaikka ulkomaille kaapattuina on nyt ehkä 10 – 15 lasta, Kaapattujen tuki ry. toimitti selvityksen tekijälle pitkän muistion asiasta. Keskeinen ongelma on se, etteivät Suomen viranomaiset tunnu ottavan kaappausuhkaa ja kaappausta vakavasti. Yhdistys kehittää myös käytäntöjä, joissa vaikkapa passiin merkitsemällä todettaisiin kaappausuhka ja näin vaikeutettaisiin kaapatun maasta poistumista.

2.3. Ikääntyneet ja vanhukset

Vanhoihin kohdistuva ikäsyrjintä eli ageismi (suomen termiksi on tarjottu myös iällistämistä) on ensi kuulemalta paradoksaalinen väite. Yli 50-vuotiaat ovat kansalaisina esimerkillisiä; he pyörittävät keskeisesti Suomen vahvaa yhdistyslaitosta, he äänestävät yli 80-prosenttisesti ja kantavat muutenkin vastuuta yhteisistä asioista. Lisäksi heitä on lukumääräisesti paljon; äänestäjinä yli 50-vuotiailla alkaa olla enemmistö. Näillä edellytyksillä luulisi aseman ja asioiden tulevan hoideutuksi. Kuitenkin eläkeikäiset ja heidän järjestönsä protestoivat voimakkaasti sitä, miten heikosti he tulevat kuulluksi yhteiskunnan päätöksenteossa.

Ageismi on rasismien ja seksismien tapaan yksittäiseen ryhmään suunnattua ennakkoluuloisuutta ja syrjintää; nyt perusteena on ikä. Sosiaalitutkijat kuvaavat ageismia järjestelmälliseksi stereotyyppioinnin⁶ ja alistamisen prosessiksi, joka kohdistuu ihmisiin heidän ikänsä takia. Siihen sisältyvät vanhenemista ja ikääntyneitä koskevat ennakkoluuloiset rakenteet, ikääntyneisiin kohdistuvat syrjivät käytännöt ja toimintamallit sekä institutionaaliset käytännöt.

Järjestöjen kannoissa nousee esiin kolme pääongelmaa: ikääntyvien asema työmarkkinoilla, voimien heikkenemisestä syntyvä avuttomuus ja demokratian osallistumiskielteisyys Suomessa.

Ikääntynyt työmarkkinoilla

Jo alkanut työvoimapula on muuttanut ikääntyneisiin kohdistuvia asenteita ja muuttanut työvoimapolitiikkaa. Silti asiassa on edelleen ongelmia. Moni työnantaja tekee sekä inhimillisen että työ-

voimapolitiittisen karhunpalveluksen antamalla ikääntyvän ymmärtää, että olisi hyvä siirtyä eläkkeelle heti kun eläkejärjestelyt sen sallivat. Myös irtisanomiset kohdistuvat ikääntyneisiin. Samalla jätetään käyttämättä esimerkiksi osa-aikatyön tarjoama mahdollisuus käyttää hyväksi ikääntyneiden kokemusta. Ihminen voi olla hyödyksi yhteisölleen ikääntyneenäkin. Pula työvoimasta korjaa koko ajan ongelmaa, mutta työyhteisöjen johdot tarvitsisivat paljon nykyistä parempaa osaamista ikääntyvien tukemisessa.

Vanhuuden avuttomuus

Ikääntymisen edetessä vastaan tulee vaihe, jossa voimat alkavat heikentyä. Elämänpiiri ja minuus kaventuvat; syntyy yksinäisyyden, apeuden, masennuksen, elämänhallinnan heikkenemisen ja itsensä hoitamisen jaksamisen noidankehä. Tutkijat puhuvat myös moninkertaisesta stigmasta eli leimasta, jota kuvaavat vanhuus, sairaudet, heikkous, avuntarve ja häpeä. Palvelut ovat riittämättömiä eivätkä toteuta yhdenvertaisuutta jo siksi, että niissä on suuri alueellinen epätasaisuus. Työn jälkeen pudotaan pois järjestetyn kuntoutuksen piiristä. Valitusten käsittelemisajat ovat pitkiä; ratkaisu saattaa tulla vasta kun palvelun tarve on ohi. Erityisen loukkaavana ikääntynyt kokee sen, että häntä itseään ei enää kuulla vaan hän tarvitsee puolestapuhujan. Uusi ongelma on palveluiden tiedotuksen ja hankkimisen siirtyminen verkkoon, mikä pudottaa osan vanhuksista pois niiden piiristä.

Lähipuosien suuri kysymys on palveluiden yhdenvertainen saatavuus. Avainasemassa ovat

6 Stereotyyppiä on yksinkertaistettu, leimaava, kapea ja kaavamainen mielikuva, mielipide tai arvio. Se voidaan muodostaa toisista ihmisistä, ryhmästä tai kansasta. Stereotyyppien ongelma on yksilöllisyyden ja yksilöllisten erojen unohtaminen.

kunnalliset palvelurakenteet ja niissä oleva asian-
tuntemus. Läheinen yhteistyö järjestöjen kanssa
ja järjestöjen kuuleminen on monin tavoin tärke-
ää. Lisäksi järjestöjen toivomuslistalla on se, et-
tä järjestöjen tarjoamat mahdollisuudet sosiaa-
lisen pääoman lisäämiseen käytetään oleellises-
ti nykyistä tehokkaammin hyväksi. Tärkeä kei-
no ylläpitää henkistä ja sosiaalista vireyttä on jär-
jestöjen tarjoama pienryhmä- ja opintotoiminta;
esimerkiksi opintokerhojen tarjoamia mahdolli-
suuksia käytetään, mutta ei ollenkaan riittävästi
tai kattavasti.

Kuntoutuksesta tulisi poistaa ikä syrjintä ja teh-
dä siitä kokonaisvaltainen, myös psykososiaalisen
lähestymistavan salliva. Ammattihenkilöstön kou-
lutarve ikäihmisten kohtaamisessa on suuri. Tar-
vittaisiin myös entistä enemmän paikalliseen tun-
temukseen ”matalalta ja läheltä” perustuvia, per-
helähtöisiä ja koordinoituja palveluita. Ikääntynei-
den asema ei ole vain sosiaali- ja terveystalouden
kysymys, vaan asiaa tulisi tarkastella laaja-alaisesti,
esimerkkinä kulttuuri- ja liikuntapolitiikka.

Demokratiavaje

Eläkeikäisillä on suuri kuulluksi tuleminen ja
osallistumisen tarve, he kokevat olevansa vailla
tasavertaisia vaikutusmahdollisuuksia. Tässä jär-
jestöjen äänenpainot ovat turhautuneita ja osin
aggressiivisiäkin. Ennustetaan, että yhteiskunnan
kovakorvaisuus synnyttää negaation kautta syn-
tyviä protestiliikkeitä.

Järjestöjä kuunnellessa herää joukko tärkeitä
kysymyksiä: Miksi yhteiskunta ja päätöksenteko
eivät käy luontevaa dialogia eläkeläisväestönsä
kanssa? Vaikuttaako päätöksentekoon yksipuo-

lisesti ajatus taloudellisesta kasvusta, missä elä-
keläisväestö on vain kuluerä? Onko eläkeläisvä-
estö kansallisena voimavarana tiedostettu? Pelä-
täänkö vanhemman väestön määrällistä voimaa
niin, että heiltä pyritään tietoisesti tai tiedosta-
matta suojautumaan? Kuuluuko eläkeläisten ää-
ni maan tärkeissä päätöksentekokelemissä, myös
ns. kolmikannassa?

Perustuslaki sanoo yksiselitteisesti, että kan-
sanvaltaan sisältyy yksilön oikeus osallistua ja vai-
kuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittä-
miseen ja että julkisen vallan tulee tätä edistää.
Tämä oikeus kuuluu myös työiän ohittaneille suo-
malaisille. Nyt ikääntyneet kuuluvat siihen suo-
malaiseen enemmistöön, jonka mielestä ”minun
kaltaisillani ei ole mitään sananvaltaa siihen, mi-
tä valtiolta tekee”.⁷

Eläkeikäisten luottamuksen palauttaminen
täysivaltaiseen kansalaisuuteen on yksi demo-
krtiapolitiikan keskeisistä haasteista. Tässä kan-
nattaa myös luottaa siihen, että eläkeikäiset ei-
vät käytä määrällistä voimaansa vain oma edun
ajamiseen. Useimmille lasten ja lastenlasten asia
on tärkeämpi kuin oma asia. Oleellista on löytää
kanavat sellaisen argumentoivan dialogin käymi-
selle, joka saa eläkeikäisen väestön tuntemaan it-
sensä yhteiskunnan täysivaltaisiksi kansalaisiksi.

Valtakunnallisten eläkeläisjärjestöjen neuvot-
telukunnan mukaan vuorovaikutus kansalaisten,
suunnittelijoiden ja päättäjien kesken tulisi olla
todellista ja säännöllisesti toistuvaa, ovatpa sit-
ten kyseessä kunnan, ministeriöiden, hallituksen
tai eduskunnan käsittelyyn tulevat asiat. Todelli-
nen osallistuminen ja vaikuttaminen edellyttävät
eläkeläisten asioissa syvällisempää yhteistyötä.

⁷ Tilastokeskuksen mukaan ”eniten luottavaisuus (valtiovaltaan) laskee 55 – 65 –vuotiaiden ikäryhmästä lähtien. Laskun
suunta ei ole suoraviivainen, mutta ... kriittisimpiä ovat yli 54-vuotiaat; he eivät luota valtiovaltaan tai ainakaan omiin
mahdollisuuksiinsa vaikuttaa siihen yhtä paljon kuin nuoremmat ikäryhmät.” *lisakka 2006, 30.*

Eläkeläisten kuulemisen tulee olla huomattavasti nykyistä laajempaa, kun käsitellään heitä koskevia asioita. Sen tulee alkaa asioiden suunnittelu- vaiheessa ja jatkua käsittelyn edetessä. Neuvot-

2.4. Sukupuoli

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta täytti vuonna 2007 20 vuotta. Sinä aikana sukupuoliin perustuvan syrjinnän hahmottaminen on edennyt alun hapanoivista yrityksistä pitkälle ja opettanut uutta asennoitumista, ei vain miehille vaan myös alussa oikeuksiaan epäroineille naisille. Lakia on korjattu usein, viimeksi 2005 ja naisjärjestöt alkavat olla siihen nyt tyytyväisiä. Joistakin yksityiskohdista tulee silti keskustella. Ongelmana pidetään sitä, että lain vaikutuspiiri ei kaikilta osin ulotu peruskouluihin, vaikka juuri siellä ”huorittelulla” ja ”homottelulla” luodaan tärkeätä asennepohjaa. Alussa tasa-arvotyön ytimessä olivat alusta pitäen työelämän kysymykset, mutta myöhemmin kirjo on laajentunut. Nykyistä avoimemmat palkkatiedot auttaisivat seuraamaan palkkauksen tasa-arvoisuutta.

Työyhteisöissä voidaan sukupuoleen perustuva syrjintä ottaa esille, mutta vain, jos syrjinnän kohde on aktiivinen. Kuulemistilaisuudessa pidettiin tärkeänä, että ilmiselvän syrjinnän voisi nostaa käsittelyyn muukin taho. Lain mukaan hyvitystä pitää vaatia sen, jota syrjitään. On useita syitä, miksi karkeastikin syrjitty saattaa tyytyä kohtaloonsa. Ongelma on sekin, että hyvitystä syrjinnästä voi saada vasta, kun on tehty päätös valinnasta tai ylennyksestä, mutta ei menettelyä ennen valintapäätöstä. Se mahdollistaa syrjinnän naamioimisen.

Vanhastaan syrjintä on kohdistunut naisiin,

telukunta esitti joulukuussa 2006 valtioneuvostolle, että se käynnistäisi näihin päämääriin tähtäävät toimet.

mutta yhä enemmän myös miehet nostavat esille omia syrjintätapauksiaan aiheinaan palkkasyrjintä, työhönotto, sosiaalietuudet, lääkekorvaukset, opiskelijavalinnat, vanhempainvapaan käyttö jne. Jotkut miehet näkevät epäkohdan siinä, että asevelvollisuus on säädetty vain miehille.

Suuri ongelma järjestöjen mielestä on suvauksen eli sukupuolivaikutusten arvioinnin keskeneräisyys. Esimerkiksi käy vankeinhoitolain säätäminen ilman naisjärjestöjen kuulemista, mikä on tuottanut ongelmia vankiloissa. Pysyvä keskustelunaihe myös kansainvälisesti on median itsesäätelyn riittämättömyys ja erityisesti mainonta. Viestintä uusintaa eriarvoisuutta ylläpitäviä stereotyyppioita.

Jatkossa tärkeä tasa-arvotyö liittyy etnisiin vähemmistöihin. Maahanmuuttajien kohtaamat suomalaisen tasa-arvon ja perinteisen kulttuurin ristiriidat voivat olla vaikeita. Maahanmuuttajat kokevat moniperustaista syrjintää, jossa sukupuoli on yksi peruste. Myös naisvammaista kohdellaan eri tavoin kuin miestä. Niin naisia kuin miehiäkin koskee ”esteettisen pääoman” korostuminen työelämässä. Maailma on kauniiden ja solakoiden. Sorrettuina ovat rumat ja lihavat.

Järjestöt ja tasa-arvovaltuutettu panevat paljon toivoa uudistuvaan tasa-arvokasvatukseen, jossa avainasemassa on opettajakoulutus. Myös naisjärjestöt haluavat lisätä viranomaisten ja kansalaisyhteiskunnan vuorovaikutusta yhtenä keinona useammat kuulemistilaisuudet.

Vanhemmuus

Naisten yleistyneet lyhytaikaiset työsuhteet ovat johtaneet siihen, että työsuhde yhä useammin päättyy raskauteen. Myös tasa-arvovaltuutettu pitää tätä yhtenä hankalimmista tasa-arvon ongelmista. Synnytysikäiset naiset tekevät tilastojen mukaan selvästi enemmän pätkätöitä kuin miehet. Tämä koskee kaikkia aloja. Tarjotaan määräaikaista työsuhteita mutta raskaaksi tullessa ei tarjota jatkomahdollisuutta. Parantunut lainsäädäntökään ei ole korjannut asiaa. Hankalampia ovat julkiset alat ja erityisen hankalia yliopistot ja korkeakoulut. Julkisen talouden ahtaat taloudelliset raamit maksatetaan naisten epävarmuudella. Perhekustannusten tasaisempi jako on edelleen ratkaisematta.

Ratkaisuja on mahdollista hakea kahdesta suunnasta. Työelämän on pakko muuttua, mihin edessä oleva työvoimapula on hyvä kannustin. Osaajien asiallinen ja hyvä kohtelu on entistä tärkeämpi osa työnantajan mainetta. Työntekijälle on tärkeää voida luottaa siihen, että heitä kohdellaan oikeudenmukaisesti. Tasa-arvosuunnitelu on osoittautunut hyväksi välineeksi ongelmien tiedostamiseen ja korjaamiseen. Toinen keino parantaa sukupuolten tasa-arvoisuutta on vanhempienvapaan jakaminen isän ja äidin osuuteen.

Lasten hoitoaika jakaantuu sukupuolten välillä epätasaisesti. Näin on, vaikka isä käyttäisi nyky-säädösten mukaisen vanhempien vapaansa. Järjestöt nostavat keskusteluun Islannissa toteutettuja ratkaisuja: vuonna 2000 radikaalin uudistuksen vanhempainvapaata pidennettiin kuudesta yhdeksään kuukauteen. Äiti käyttää siitä vapaasti kolmanneksen, isä toisen kolmanneksen ja lopusta päätetään yhteisen sopimuksen mukaan. Isän osuutta ei saa siirtää äidille eikä äidin osuutta isälle. Äidit ja isät saavat vanhempainpäivära-

haa 80 prosenttia palkastaan. Malli on osoittautunut tehokkaaksi.

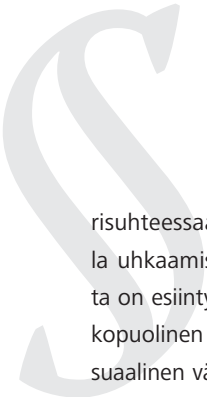
Islannin mallia on asetettu kannattamaan myös feministiksi tunnustautunut ministeri Stefan Wallin (Salon Seudun Sanomat, 1.7.2007). Hän kirjoittaa, että uudistuksen seurauksena Islannissa nähtiin miesten joukkoliike työpaikoilta kotiin. On arvioitu että vain joka kymmenes isä jättää etuuden käyttämättä. Vaikka naiset pääsääntöisesti käyttävätkin kolmannen kolmanneksen, uudistus tasoitti naisten ja miesten työmarkkina-asemaa ja nosti samalla syntyvyyttä. Kokemuksen mukaan isät käyttävät vanhempainvapaata parhaiten, kun heille on jyvitetty selkeästi oma jakso, joka menee hukkaan, ellei sitä käytä. Wallin pidentäisi vanhempainvapaan aikaa yhteen vuoteen niin, että lapsi saisi oppia kävelemään kotona.

Miesten kokemat tasa-arvon ongelmat ovat toistaiseksi aktivoituneet eniten avioerotilanteissa. Miehet kokevat, että heillä ei ole oikeuksia isinä. Tällaisia tapauksia tulee vuosittain esille lukuisia tapauksia. Kysymykset ovat hankalia, koska ei ole helppo osoittaa syrjintää sukupuolen perusteella. Näin esimerkiksi, kun molemmat ovat soveltuvia vanhemmiksi.

Väkivalta

Miesasia-aktiivit ovat muistuttaneet, että myös nainen voi toimia perheessä ja ihmissuhteissaan hyvinkin väkivaltaisesti. Useimmiten väkivallan tekijänä on kuitenkin mies, 80 % tapauksista. Naisiin kohdistuva väkivalta on edelleen yksi suurimmista kansalaisten perusoikeuksien loukkauksista. Pitkään piilossa olleesta ilmiöstä alkaa olla tietoa ja viranomaisten yhteistyötä. Edelleen lapsiin kohdistuvasta väkivallasta puuttuu luotettavaa tietoa.

Joka viides nainen on kokenut nykyisessä pa-

risuhteessaan fyysistä väkivaltaa tai väkivallalla uhkaamista. Puolessa aiemmista parisuhteista on esiintynyt väkivaltaa. Myös parisuhteen ulkopuolinen väkivalta on yleistä ja erityisesti seksuaalinen väkivalta tai sillä uhkailu on yleistynyt. Samalla tiedetään, että nuorten naisten kokema sukupuolinen häirintä on lisääntynyt. Joka toinen nainen ikäryhmästä 18 – 24 -vuotiaat ilmoittaa kokeneensa häirintää.

Yksin työskentely ja väkivallan pelko liittyvät yhteen. Sosiaalityöntekijät, sairaanhoitajat, opettajat ja kaupan kassat ovat esimerkkejä ammasteista, joissa väkivallan pelko on läsnä. Monissa kunnissa on tehty perheväkivallan estämiseksi hyvää työtä: kotihälytystilanteissa poliisi ja so-

siaalityöntekijä menevät yhdessä paikalle. Näin myös väkivallan uhrit saavat tukea.

Tarvittavien toimien lista on pitkä ja ulottuu lakien täsmentämisestä asennekasvatukseen, hoitomahdollisuuksiin, salaisiin turvakoteihin ja keinoihin, joilla hillitään julkisen tilan pornografisoitumista. Rikoslaisissa tulisi olla säännös pitkään jatkuneesta perheväkivallasta. Nyt selvitetään vain yksittäiset teot. Niin ikään seksuaalinen häirintä tulisi kriminalisoida. Tärkeää on, että asiasta keskustellaan ja että väkivallasta ja seksuaalirikoksista kannustetaan tekemään aina rikosilmoitus. Esimerkiksi Suomen arviolta 10 000 vuosittaisesta raiskauksesta tuli vuonna 2005 poliisin tietoon vajaa 600 ja niistä vain joka viides päätyi oikeuteen.

2.5. Järjestäytymisvapaus

Perustuslaissa todetaan yhdistymisvapauden yhteydessä, että ”samoin on turvattu ammatillinen yhdistymisvapaus ja vapaus järjestäytyä muiden etujen valvomiseksi”. Oikeuden luulisi olevan itsestään selvästi toteutunut tämän päivän kehityksessä Suomessa. Silti ammattijärjestöt raportoivat useista tapauksista, joissa työnantajat joko kieltävät ammattijärjestötoiminnan tai antavat

ymmärtää, ettei se ole suotavaa.

E erityisen karkeita tapaukset ovat ulkomaisen työvoiman kohdalla. Perustuslain mukainen oikeus ammatilliseen yhdistymisvapauteen koskee kaikkia Suomen kansalaisia mutta myös niitä Suomessa luvallisesti asuvia, jotka eivät ole Suomen kansalaisia.

2.6. Vanhat vähemmistöt

Vanhoilla vähemmistöillä tarkoitetaan tässä kahden perustuslaissa erikseen mainittua vähemmistöä, eli saamelaisia ja romaneja. Saamelaiset ovat Euroopan unionin ainoa alkuperäiskansa, jonka asuttama alue ulottuu Suomen, Ruotsin, Norjan ja Venäjän pohjoisosiin. Saamelaisten historia palautuu vanhimpaan tunnettuun kulttuuriin poh-

joisilla alueilla. Merkkejä varhaisesta saamelaisasutuksesta on eteläisintä Suomea myöten.

Romanien uskotaan lähteneen Intiasta 1000-luvulla. Suomeen ensimmäiset romanit tulivat 1500-luvulla. Maailman noin 20 miljoonasta ja Euroopan noin 10 miljoonasta romanista Suomessa asuu arvion mukaan 10 000–12 000.

Myös romaneja on sulautunut kantaväestöön. Esimerkkinä ovat Ruotsista hirttuomiota 1500-luvun loppupuolella paenneet romanit, jotka etsiytyivät uudisasukkaiksi Pohjanmaalle ja jättivät tumman juonteen paikalliseen väestöön.

Saamelaiset ja romanit ovat joutuneet – ja ryhmien oman käsityksen mukaan joutuvat edelleen - assimilaatio- eli sulauttamispolitiikan kohteeksi, mikä on johtanut kielen- ja kulttuurin vaihdoksiin. Sekä saamen että romanikieliset kuuluvat Unescon luokittelun mukaan maailman uhanalaisten kielten joukkoon. Assimilaatiopolitiikan vastareaktiona 1960-luvun lopulla alkanut etninen herääminen on johtanut mm. saamelaisten kielellisten, kulttuuristen ja poliittisten oikeuksien kehittämiseen. Nykytilannetta voi hyvin kuvata kielen ja kulttuurin vaihdoksen ja revitalisaation väliseksi kamppailuksi. Romaniväestö heräsi puolustamaan oikeuksiaan 1970-luvulla, mutta myönteinen kehitys heikkeni 1990-luvun lopun laman aikana.

Alkuperäiskansojen ja vähemmistöjen ihmisoikeuksien lähtökohtana pidetään nykyisin ryhmien oikeutta omaleimaisuutensa säilyttämiseen eli oikeutta kulttuuriseen eloonjäämiseen. Saamelaisten ja romanien asema on parantunut monin tavoin kahdenkymmenen viime vuoden aikana, mutta ryhmät arvioivat itse kielen- ja kulttuurinvaihdosten jatkuvan edelleen.

Saamelaisten asemasta Suomen alkuperäiskansana on säädetty ensimmäisen kerran perustuslaissa vuonna 1995. Vastaava säännös sisältyy myös Suomen uuteen perustuslakiin. Perustuslain mukaan ”saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan”. Saamelaisten kielellisistä oikeuksista on säädetty erityisellä Saamen kielilailla. Lisäksi perustus-

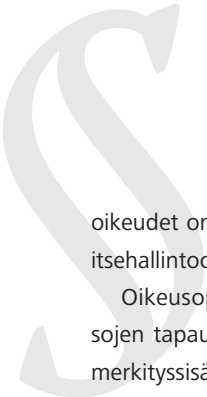
laissa säädetään saamelaisille alkuperäiskansana kotiseutualueellaan kuuluvasta omaa kieltään ja kulttuuriaan koskevasta itsehallinnosta, jota toteuttaa saamelaisten keskuudestaan vaaleilla valitsema itsehallinnollinen edustuselin, Saamelaiskäräjät.

Vähemmistövaltuutetun mukaan romanit koko maassa ja saamelaiset omalla alueellaan kohtaavat syrjivää vihamielisyyttä. Vähemmistöjen aseman parannusehdotuksia on vaikea viedä hallinnossa eteenpäin. Vähemmistövaltuutettu pitää arvokkaana jo sitä, jos Toteutumattomat oikeudet –kirjassa selvästi sanotaan, että suomalaisissa on perinteisiä vähemmistöjämme torjuva piirre.

Historia on hyvä pitää mielessä, kun arvioidaan näiden perustuslain suojaa nauttivien vähemmistöjen asemaa. Kyseessä ovat pienet, kotimaisen pakkoassimilaation ja sulauttamispolitiikan kohteeksi joutuneet ryhmät ja nykykäsityksen mukaan omaan kulttuuriinsa oikeutetut Suomen kansalaiset. Vanhojen vähemmistöjen aseman ja oikeuksien turvaaminen ei saisi jäädä nopeasti kasvavien uusien vähemmistöjen varjoon. Suomen perinteisten vähemmistöjen kielten ja kulttuurien uhanalainen asema on seurausta pitkäaikaisesta kotimaisesta syrjinnästä.

Alkuperäiskansa saamelaiset

Saamelaiset ovat neljän valtion alueella asuva alkuperäiskansa, jolla on oma suomensukuinen kieli ja oma kulttuuri. Perustuslaissa säädetyn alkuperäiskansa-aseman seurauksena valtion ja saamelaisten suhde ja saamelaisten asemaa koskeva oikeussääntely poikkeaa muiden vähemmistöjen asemasta ja liittyy saamelaiset kansainväliseen alkuperäiskansojen ihmisoikeuksien suojeluun. Perustava kysymys on, mitä saamelaisille alkuperäiskansana perustuslaissa turvatut

oikeudet omaan kieleen, kulttuuriin ja kulttuuri-itsehallintoon käytännössä tarkoittavat.

Oikeusoppineiden mukaan ”alkuperäiskansojen tapauksessa oikeus kulttuuriin saa laajan merkityssisällön, jossa kunnioitetaan alkuperäiskansoille tyypillistä läheistä ja perinteistä suhdetta ryhmän elämäntavan, perinteisten elinkeinon ja tietyn alueen maan ja luonnonvarojen välillä”.⁸ Käytännössä näiden oikeuksien toteuttaminen edellyttää erityiskohtelua, jolla luodaan edellytyksiä alkuperäiskansan kulttuuriselle eloonjäämiselle ja myös korjataan aiempien historian vaiheiden aikana aiheutettuja vahinkoja, mm. kielenvaihdoksia.

Ainakin kolmeen toimenpideryhmään voidaan viitata. 1) Oma kieli, kulttuuri, omakielinen opetus ja omakielinen varhaiskasvatus luovat edellytyksiä saamelaisen identiteetin säilymiselle ja kehittymiselle ja turvaavat ylisukupolvista jatkuvuutta. Saamen kielet ovat uhanalaisia suomalaisugrilaisia kieliä, joiden tulevaisuudesta niiden sivistysmaina tunnettujen kotivaltioiden on pidettävä huolta. Saamelaisten 2) valtakuntien rajat ylittävän yhteistyön edellytyksiä tulee vahvistaa ja esteitä poistaa. Pohjoismaat pyrkivät turvaamaan tämän neljässä maassa asuvan kansan yhtenäisyyttä mm. valmisteilla olevassa pohjoismaisessa saamelaissopimuksessa. Lisäksi 3) kulttuurilla tulee olla kohtuullisen toimeentulon takaava taloudellinen perusta.

Suomi on edistänyt aktiivisesti alkuperäiskansojen oikeuksia mm. YK:ssa. ILO:n alkuperäis- ja heimokansojen oikeuksia koskevan sopimuksen ratifiointi on kuitenkin osoittautunut Suomessa hankalaksi ratkaisemattomien maa- ja vesioikeuksien takia. Hallitus jatkaa sopimuksen ratifioi-

misen valmistelua.

Saamelaiskäräjät on edellyttänyt hallitukselta myös kulttuuri-itsehallinnon käytännön toteuttamista ja kunnollisten hallinnollis-poliittisten menettelytapojen ja neuvotteluyhteyden luomista saamelaisten edustuksellisen elimen ja maan hallituksen välille. Saamelaiskäräjät voi toteuttaa omaa kieltään ja kulttuuriaan koskevaa itsehallintoa vain, jos sillä on riittävästi toimivaltaa, resursseja ja vahva osallistumisoikeus. Saamelaisten kuuleminen toteutuu nykyisin usein vasta lainsäädäntöprosessin viimeisessä vaiheessa, jolloin todellisia vaikutusmahdollisuuksia asioihin ei enää ole.

Saamen kielen ja saamenkielistä opetusta on kehitetty sen ajan kun peruskoulu on ollut olemassa, mutta opetuksen asemassa ja tuloksellisuudessa on puutteita. Saamenkielisen opetuksen osuus on kasvanut hitaasti. Suurin osa oppilaista saa edelleen vain kielen aineopetusta, joka ei tutkimusten mukaan johda aktiiviseen kielitaitoon. Lisäksi saamelaisopetus tavoittaa maan perusopetusikäisistä saamelaisoppilasta vain vajaan puolet, koska opetuksen lainsäädäntö ja rahoitus turvaavat opetusta vain kotiseutualueella. Muualla maassa saamen kieli on samassa asemassa maahanmuuttajakielten kanssa. Virtuaaliopetuksen kehittäminen on aloitettu, mutta sen toteuttamiseksi ei ole vielä kunnollisia käytäntöjä eikä resursseja.

Perusopetuslaki velvoittaa saamelaisalueen kunnat antamaan saamen kieltä osaavien perusopetusikäisten oppilaiden opetuksen pääosin saamen kielellä. Opetuksen toteuttamista kotiseutualueella (Utsjoki, Inari, Enontekiö ja Sodankylän pohjoisosassa) turvaa erityisrahoitus. Muut kuin saamenkieliset saamelaislapset ja -nuoret saavat

⁸ Hallberg ym. 1999. *Perusoikeudet*. VSOY, s 552.

oman kielensä opetusta vieraana kielenä vapaaehtoisena ja valinnaisaineena.

Saamen kielen elinvoimaisena säilyminen edellyttää sillä annettavan opetuksen lisäämistä ja jatkuvaa kehittämistä. Alkuperäiskansaankuuluvien lasten oikeuksiin kuuluu oikeus oppia sekä oma alkuperäiskieli että kotivaltion pääkieli – yhdessä nämä tarkoittavat oikeutta kaksikielisyyteen. Tutkimusten mukaan vähemmistölasten kaksikielisyyteen kasvamisen turvaa opetusjärjestely, jossa valtaosa vähemmistöön kuuluvien lasten opetuksesta tulisi antaa ryhmän omalla kielellä. Asiasta on myös kansainvälisiä suosituksia. Tavoitteesta olla Suomessa vielä kaukana. Opetuksen lakisäateistä arviointia ei ole ulotettu saamelaisopetukseen, jonka takia opetuksen kehittämislähtöistä puuttuu paljon perustavaa tietoa. Lisäksi saamelaisopetusta koskee edelleen opettajapula ja oppimateriaalipula eikä tätä opetusta koskevaa yhtenäistä valtakunnallista, omaa kulttuuria huomioon otettavaa opetussuunnitelma-asiakirjaa ole.

Saamelaiskäräjät ja saamelaislasten vanhemmat ovat viime aikoina nostaneet esille vaatimuksia päivähoitolaissa turvautuvan omakielisen päivähoitoon ja Laki Yleisradio Oy:stä sisältyvän yhtiötä koskevan saamenkielistä väestöä koskevan palveluvelvoitteen toteuttamisesta. Päivähoitolaki edellyttää kunnilta saamenkielisen päivähoitojärjestämistä, mutta laissa säädetyn oikeuden toteutumisessa on puutteita kotiseutualueella ja ennen muuta sen ulkopuolella, jossa kuitenkin asuu jo noin 70 prosenttia alle 10-vuotiaista saamelaislapsista.

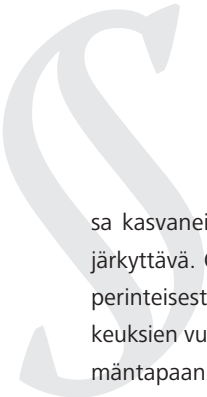
Yleisradiolta on vaadittu saamenkielisen palvelun parannuksia saamenkielisten lasten TV-ohjelmien tuottamiseen ja saamenkielisten TV-uutisten lähettämiseksi omalla säännöllisellä lähetysajallaan koko maassa.

Romanit

Romanit ovat tyytyväisiä siihen, että heidät on mainittu perustuslaissa ja että heillä sen mukaan on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kulttuuriaan. Periaatteella on joitakin heijastuksia koululaeissa ja vaikkapa Laki Yleisradio Oy:stä. Yleinen romanien näkemys on kuitenkin se, ettei missään ole kunnolla kirjoitettu auki sitä, mitä perustuslain maininta tarkoittaa. Lainsäädäntö ei käytännössä toimi eikä lakien toimeenpanoa ole romanien näkemyksen mukaan resursoitu riittävästi. Esimerkiksi kielen opetus parani hitaasti 1990-luvun puoliväliin asti, mutta on sen jälkeen heikentynyt. Tosin vuoden 2007 alusta lainsäädäntöä on täsmennetty ja myös resursseja taas lisätty.

Tärkein tarvittava konkreettinen toimi on kokonaisvaltainen romanipolitiikan strategia, jota Romaniasiaain neuvottelukunta on esittänyt ja jota sekä vähemmistövaltuutettu että kansainväliset järjestöt ovat tukeneet. Siinä tulisi tulkita perustuslain merkitys ja luoda kokonaisvaltainen ohjelman kielen, kulttuurin, koulutuksen, työllistymisen, sosiaalipalveluiden ja vaikuttamisen kehittämiseksi. Myös vaikuttaminen on tärkeä siksi, että kymmentuhantisen vähemmistön on vaikea saada asiansa ajetuksi poliittisen voiman avulla. Demokratiaa on myös vähemmistöjen kunnioittaminen.

Keskeinen tavoite ja osa romanipolitiikan strategiaa on romanien oman kielen ja kulttuurin ylläpitäminen ja kehittäminen. ”Oma kieli, oma mieli” sopii tässäkin tunnuslauseeksi. Romanien tilanne heijastaa hyvin kielen ja kulttuurin asemaa yleisemminkin. Kulttuuristen vähemmistöjen tulee voida jäsenyä maansa kansalaisiksi monikulttuurisuuden pohjalta. Kaikkein hankalimmissa asemassa ovat kokemuksen mukaan ne, jotka jäävät kulttuurien väliin. Esimerkiksi lastenkodeis-

sa kasvaneiden romanilasten kohtalo on usein järkyttävä. Osa romaninuorista on irtautumassa perinteisestä kulttuurista, mutta mm. kouluvaikeuksien vuoksi ei pääse kiinni suomalaiseen elämäntapaan. Vain alle 10 prosenttia romaninuorista saa romanikielen opetusta.

Avainasemassa on romanilasten koulutus, jossa yhdenvertaisuus ei nyt toteudu. Niin kauan kun monien nuorten menestys peruskoulussa on heikkoa ja joka viides romani jää ilman peruskoulun päästötodistusta, romanit ovat tuomittuja toisarvoiseen asemaan tietoyhteiskunnaksi muuttuvassa Suomessa. Erityisen hankala on niiden asema, jotka eivät opi kunnolla mitään kieltä.

Romanilasten koulutus ei tule kuntoon ilman tietoisia erityistoimia, yhtenä esimerkkinä romanikielen opetuksen ja kouluavustajana toimimisen yhdistelmävirat. Oman kulttuurin tuntevista kouluavustajista on hyviä kokemuksia. Muutenkin koulutuksessa tulisi käyttää hyväksi romaniyhteisön omaa koulutusta tukevaa voimaa. Romanit kiittävät opetushallituksen ponnisteluja kouluasiassa, mutta näkevät, että romanikoulutuksen asioita hoitamaan tarvittaisiin oma virkamies myös resursseja jakavassa opetusministeriössä.

Suomessa ei ole romanikulttuurin keskusta. Sellainen tarvittaisiin yksin jo romaniperinteen keräämiseksi, säilyttämiseksi ja tutkimiseksi. Tällaiseen keskukseen voitaisiin avata vaikkapa romanikansanopisto, joka yhteistyössä muiden toisen asteen oppilaitosten ja korkeakoulujen kanssa mahdollistaisi sekä peruskoulutuksen että roma-

nikulttuuria kehittävän kurssitoiminnan ja koulutuksen joustavine opintopolkuineen.

Yleisradio voisi tehdä paljon romanikansalaisien hyväksi yleisessä ja erityisohjelmistossaan. Romanit toivovat, että romaninkielisten uutisten määrä voitaisiin moninkertaistaa ja lisätä niissä kulttuuriosuutta. Voisi olla terveellistä, jos hallintoneuvosto saisi ohjelmapolitiittisen keskustelun pohjaksi vuosittain Romanifoorumin katsauksen ohjelmatoiminnasta.

Arkipäivän syrjintä on edelleen normaalia. Romanit kehottavat ajattelemaan, miltä tuntuu, kun kaikkialla liikkuu epäilyinä. He raportoivat myös siitä, mitä syrjintärikosilmoituksille tapahtuu. Poliisi ei joko ota niitä vastaan tai asian tutkiminen viivästyy, kunnes se vanhenee. Myös sisäministeriön kansliapäällikkö Ritva Viljanen sanoo, että romaniväestön syrjintä on yksi vakavimmista ihmisoikeusongelmistamme.

Kysymys vähemmistöjen vähemmistöistä on yksi näkökulma myös romaniasioihin. Kulttuuri pyrkii pitämään pitkälle huolen vanhuksistaan ja esimerkiksi kehitysvammaisista. Viranomaisien näkökykyä ja huolenpitoa tarvitaan useiden ryhmien turvaamisessa. Puoliromaaniensa asema on edelleen hankala, samoin mielenterveyskysymykset erityisesti kulttuurien väliin jääneillä ihmisillä. Osa nuorista on irtautumassa perinteisestä kulttuurista ilman, että se jäsentyy uuteen. Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen asian käsittelyä vaikeuttaa aihepiirin tabaluonne romanikulttuurissa.

2.7. Maahanmuuttajat

Päävastuu maahanmuuttajien asioita ja yleisemminkin etnisen yhdenvertaisuuden edistämisestä sekä rasismien ja syrjinnän vastaisesta työstä siirtyi sisäasianministeriölle vuoden 2008 alusta. Kansliapäällikkö Ritva Viljasen mukaan monikulttuurisen yhteiskunnan ja syrjimättömien työyhteisöjen edellytyksenä on vahva sitoutuminen syrjimättömyyteen, alkuperästä riippumattomaan yhdenvertaisuuteen sekä eri kulttuurien ja uskontojen keskinäiseen kunnioittamiseen.

Vanhasen ensimmäisen hallituksen hyväksymä maahanmuuttopolitiittinen ohjelma korostaa monikulttuurisuutta ja syrjimättömyyttä. Siinä sitoudutaan edistämään väestöryhmien välisiä hyviä suhteita ja alkuperään perustuva syrjinnän torjuntaa. Tehtävä on todella haastava. Esimerkiksi poliisin tietoon tulleiden rasististen rikosten määrä on ollut kasvussa, mikä tosin ainakin pääosin johtunee sinänsä toivottavasta ilmoituskynnyksen madaltumisesta. Myös poliisin kykyä tunnistaa rasistiset rikokset on parannettu.

Maahanmuuttajien ongelmia on viime vuosina käsitelty paljon ja osa jäljellä olevista ongelmista, esim. ns. B-luvan saaneiden osin jopa perustuslain vastainen asema, on korjattavana. Tämän hankkeen etnistä ja kansallista alkuperää koskevassa kuulemisessa nousi esille ennen muuta käytännön kotoutumistyön ongelmia.

Maahanmuuttajien oikeudet

Runsaasti lisää tietoa, koulutusta ja asennekehitystä tarvitaan maahanmuuttajien asemasta ja oikeuksista. Järjestöasiantuntijoiden käsitys on, että monien viranomaisten tai terveysalan henkilöiden asenne on edelleen se, että ”me emme hoida maahanmuuttajia tai heidän asioitaan”. Ei

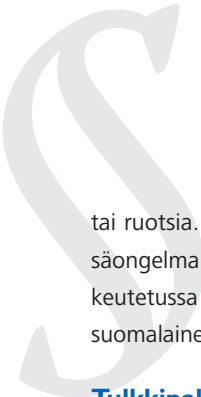
tiedetä, että Suomessa luvallisesti asuvilla maahanmuuttajilla on perustuslain mukaan samat oikeudet kuin Suomen kansalaisilla pienin ja tässä yhteydessä epäoleellisin poikkeuksin. Koulutustarve kaikilla tasoilla ja myös viranomaisiin kohdistuvana on suuri. Vastaavasti maahanmuuttajille tulisi sopivissa yhteyksissä opettaa hänen oikeutensa Suomessa asuvana ja myöhemmin kansalaisena.

Koko perheen kotoutuminen

Kotoutumissuunnitelman tekeminen oli edistysaskel, mutta järjestöt arvostelevat voimakkaasti sen toteuttamistapaa. Tuntuma on, että standardoitu kotoutumissuunnitelma tehdään enemmänkin viranomaisia kuin kotoutuva perhettä ja sen erityisiä tarpeita varten. Usein toimitaan saman kaavan mukaan riippumatta tulijan taustasta, koulutuksesta, perhetilanteesta jne.

Erytisen hankalaksi koettiin entinen kiinteä kolmen vuoden suunnitelma niille naisille, joilla äitiys katkaisi osallistumisen työmarkkinoille ja sitä tietä kotoutumispalveluihin. Käytäntö oli selvästi syrjivä. Uuden kotoutumislain myötä aika on joustavampi. Nähtäväksi jää auttaako uudistus vai säilyykö vanha käytäntö joka vahvasti entisestään tulijoiden vanhaa mieskeskeistä mallia; mies pääsee heti kotoutumispalveluiden piiriin, mutta nainen voi jäädä kokonaan niiden ulkopuolelle. Jo vanhastaan heikko itseluottamus ja riippuvuus miehestä vahvistuvat. Tulos on paradoksaalinen maassa, joka syytä ylpeilee pitkällä sukupuolten tasa-arvon historialla.

Tavoitteena tulisi olla koko perheen kotoutuminen. Naisten ohella nuoret maahanmuuttajat (12 – 16 v) jäävät helposti väliinpuotoajiksi. He eivät opi kunnolla omaa kieltään eivätkä suomea

tai ruotsia. Heihin pitäisi erityisesti panostaa. Liisäongelma on saada vanhassa kulttuurissa etuoi-
keutetussa asemassa olleet pojat ymmärtämään
suomalainen tasa-arvoajattelu.

Tulkkipalvelut

Maahanmuuttajan kannalta tulkkaukspalvelut ovat avainasemassa. Tarvitaan kielenkääntämistä, mutta myös kulttuurista tulkkausta.⁹ Järjestöjen käsityksen mukaan tässä on menty taaksepäin. Ongelmana ei lainsäädäntö, vaan tulkkauksen käytäntö, joka on heikentynyt viime vuosina vastuun siirryttyä kunnille. Tulkkaukspalvelua käytetään kyllä aina rikosten yhteydessä, mutta yhä harvemmin silloin, kun tulisi kertoa oikeuksista tai ohjata maahanmuuttajaa sosiaalipolitiikan sokkeloissa. Mielenterveyspalveluissa kieltäydytään usein tulkin käytöstä Suomessa, vaikka järjestöjen asiantuntijoiden mukaan terapiaa kyllä onnistuu tulkinkin välityksellä.

Erytistä sensitiivisyyttä tarvitaan silloin, kun perheen nuoria käytetään tulkkeina. Esimerkiksi perheväkivaltatapauksissa tehtävä on todella hankalaa nuoren kannalta eikä sitä saisi sallia.

Oma traaginen ryhmänsä ovat ne naiset, jotka ovat tulleet Suomeen avioliittotarkoituksessa ja jotka ennen oleskeluluvan saamista joutuvat joko hylätyksi tai muuttamaan väkivallan vuoksi pois aviopuolison luota. He ovat täydellisessä umpiku-jassa. Yleensä paluuta vanhan kotimaan yhteisöihin ei ole, ei ole oleskelulupaa Suomessa eikä mitään paikkaa maailmassa, minne mennä. Heidän kohdallaan eivät edes alustavat ihmisoikeudet toteudu. Sitäkin ikävämpi asia on, jos nainen on hankittu alun perin muutaman kuukauden leluksi.

Työllisyys

Maahanmuuttajien työllisyys paranee muun työllisyyden mukana, mutta silti työttömyys on kantaväestöön verrattuna kolminkertainen. Pitäisikö tässä ottaa käyttöön positiivinen erityiskohtelu? Yhdenvertaiset mahdollisuudet eivät yksistään tuota yhdenvertaista tulosta. Suomessa ei ole joidenkin muiden maiden tavoin käytetty sellaisia konkreettisia erityistoimia, kuin työnantajiin kohdistuvat porkkanat, verohelpotukset ja erityisetuet. Myöskään kiintiöitä ei ole käytetty samoin kuin joissakin muissa maissa. Ruotsista pohdittavana on aloite siitä, että julkisissa hankinnoissa otetaan huomioon, toimiiko tarjoaja syrjivästi. Jos, tarjous voidaan hylätä. Tämä voisi olla yksi taloudellinen seuraus.

Työttömyysaste vaihtelee myös maahanmuuttajaryhmittäin. Afrikkaistaustaisella tulijalla saat-
taa olla 2 - 3 suomalaista tutkintoa, mutta ei työtä. Siksi tulisikin huolehtia jo maassa olevien työllistymisestä samalla kun etsitään uutta työvoimaa ulkomailta.

Uskonnollista pukeutumiskoodia käyttävät musliminaiset saavat työtä vain hyvin harvoista paikoista, vaikka heillä olisi kuinka hyvä koulutus ja kielitaito. Muslimit katsovat, että pukeutuminen kuuluu uskonnonvapauden piiriin. Tulisiko julkisen vallan työllistää huivia käyttäviä naisia ikään kuin malliksi? Muutenkin toivotaan, että viranomaiset ottavat ulkomaalaisia töihin siinä suhteessa kuin heitä Suomessa on.

Maahanmuuttajien ongelma on julkisissa viroissa vaadittava kahden uuden kielen, sekä suomen että ruotsin taito. Kielikoulutukseen tulee

9 Esimerkki: Haastattelussa suuri merkitys on sillä, mitä maahanmuuttaja vastaa kysymykseen, ottaako hän työtä vastaan. Joskus selvästi työhaluinen jää epäroimään vastausta ajatellessaan esimerkiksi, kykeneekö hän heti työhön uudessa maassa. Tulkki joutuu kääntämän pelkät kysymykset ja vastaukset, vaikka hän hyvin tietää, minkä mokaan epäroivä on tahattomasti tehnyt itselleen.

panostaa ja siihen pitäisi voida osallistua myös työaikana. Edelleen maahanmuuttajilla on vaikeuksia päästä tutkintoa vastaaviin töihin. Katsotaan, että maahanmuuttajille soveltuvat vain tietyt ammatit, kuten bussinkuljettajat ja lähihoitajat. Yhdenvertaisuus toteutuu vasta, kun maahanmuuttajia on kaikissa ammateissa jokseenkin suhteellisen osuutensa mukainen määrä.

Maahanmuuttajaryhmät

Kuulemisissa oli varattu tilaisuus puheenvuoroon myös suurimmille maahanmuuttajaryhmille. Heitä ei kuitenkaan tilaisuuteen tullut, mikä sekin on osa ongelmaa. Maahanmuuttajien järjestöt ovat heikkoja eikä niiden edustajien ole yksinkertaista lähteä kesken työpäivän ajamaan etujaan kaikkiin kuulemisiin. Silti maahanmuuttajajärjestöt ovat oleellisen tärkeitä. Järjestöihin tulisi panostaa lisäämällä järjestöjen tukea ja saattamalla

heidät järjestöllisen sivistystyön piiriin, mitä myös vähemmistövaltuutettu pitää tärkeänä.

Erytisasemassa jo kokonsa vuoksi on venäjänkielinen vähemmistö. Suomeen on muuttanut venäläistä väestöä vuosisatojen ajan. Useimmat ovat assimiloituneet suomalaiseen yhteiskuntaan ilman pitkäaikaisia ongelmia. Virallinen ajatus on, että uudet venäjänkieliset ovat maahanmuuttajia siinä missä muutkin. Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu kehottaa seurantaraportissaan vuodelta 2006 perusteellisesti harkitsemaan asennetta. Tässä hän viittaa venäjää puhuvien suureen määrään, joka jo 2004 ylitti 33 000 ihmistä. Niin ikään hän viittaa muuttajien ja erityisesti lasten kohtaamaan venäläisvastaiseen asenteeseen. Venäläisten maahanmuuttajien määrän kasvaessa on tärkeä kysymys, onko heillä mahdollisuudet kulttuurinsakin säilyttäen kasvaa osaksi Suomen demosta¹⁰ ja demokratiaa.

2.8. Vakaumus, uskonto, kulttuuri

Vakaumus ilmaisee sen, minkä puolesta ihminen on valmis taistelemaan elämässä. J.V. Snellmanin määritelmä on edelleen pätevä ja sopii ohjenuoraksi jokaiselle. Ongelmia asiasta syntyy silloin, jos jokin vahva vakaumus poikkeaa enemmistön näkemyksistä. Perustuslaki ei salli ihmisen asettamista eri asemaan vakaumuksen perusteella.

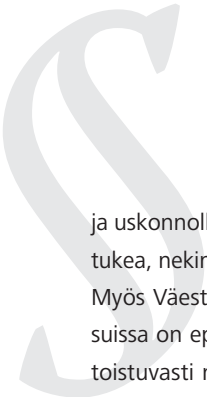
Kirkot ja uskonnolliset yhdyskunnat

Evangelisluterilainen kirkko mainitaan perustuslaissa. Siitä ja ortodoksisesta kirkosta on säädetty myös lailla. Muista uskonnollisista yhdyskunnista

säädetään vuonna 2003 uusitussa uskonnonvapauslaissa. Eri uskontojen ja uskonnollisten yhdyskuntien suhteet ovat tyydyttävästi järjestetyt. Myös asenteelliset jännitteet ovat viime vuosina lientyneet tavalla, joka on vähentänyt aiemmin yleistä karkeaa uskonnollisiin perusteisiin tapahtuvaa syrjintää.

Kuin muistona takavuosien eriuskolaisajoista valtio kohtelee taloudellisesti eri tavoin kirkkoja ja uskonnollisia yhdyskuntia. Valtio tukee evangelisluterilaisen kirkon ja ortodoksisen kirkon toimintaa taloudellisesti merkittävästi, myös kaikkien maksaman yhteisöveron tuotolla. Muut kirkot

10 Demoksella viitataan tässä kirjasen viimeisessä luvussa kuvattuun kansaan sanan juridis-poliittisessa merkityksessä.

ja uskonnolliset yhdyskunnat jäävät ilman valtion tukea, nekin jotka ylläpitävät omia hautausmaita. Myös Väestörekisterikeskukselle tehtävissä mak-suissa on epäloogisuutta. Epäkohdat on todettu toistuvasti neuvotteluissa, mutta kulttuuriministeri toisensa jälkeen on epäonnistunut edes symbolisessa asian korjaamisessa. Taustalla ovat hal-lituksesta toiseen poliittiset syyt.

Uskonnottomat

Uskonnollisen vakaumuksen kysymykset ovat edelleen keskeisiä puheenaiheita. Näistä käytiin eniten keskustelua myös otakantaa -kuulemisessa. Erityisen aloitteellisia olivat uskonnottomat, joiden mielestä uskonnoilla on mm. valtiollisessa elämässä, kouluissa, puolustusvoimissa ja muutenkin perusteettomia etuoikeuksia. He vaativat valtion ja uskonnon sidosten poistamista. Asia pysynee keskustelukysymyksenä. Joka tapauksessa on pidettävä huolta siitä, että perustuslain määräyksiä kunnioitetaan. Sen mukaan kukaan ei ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen.

Uskonnollinen moninaisuus ja vapaus ovat myönteinen asia. Silti kirkkojen edustajat painot-tavat sitä, ettei suvaitsevaisuus tarkoita velvollisuutta absoluuttisten periaatteiden unohtami-seen. Syrjintä ei saa koskea sitä, että uskoo.

Muut uskonnot

Monikulttuurisuuden mukana Suomeen tulee ei-kristillisiä uskontoja, suurimpana ryhmänä islaminuskoinen. Myös heitä koskee uskonnonvapaus ja kielto asettaa uskonnon perusteella eri asemaan. Lisäksi sivistysvaltio pitää huolta uskonnon harjoittamisen edellytyksistä. Kiireisin haaste on se, että islaminuskoinen voivat koko maassa haudata vainajansa arvokkaasti ja oman uskon-

tonsa periaatteita noudattaen. Moskeijoille tulee kaavoittaa tarvittavat maa-alueet. Tarvitaan myös islamin opettajia ja heidän kouluttamistaan. Suvaitseva työyhteisö etsii tavat sopeuttaa uskonnon vaatimukset suomalaisen työelämään.

Joitakin hankalia ongelmia syntyy. Juutalaisille ja muslimeille uskonnollisesti tärkeä ympärileikkaus jakaa mielipiteet. Poikien ympärileikkaus on mainittu pyhissä kirjoituksissa, mikä tekee asiasta vaikean. Myös valtionhallinnossa on asiasta erilaisia mielipiteitä. Tyttöjen ympärileikkaus on joissakin yhteisöissä ylläpidetty kulttuurinen, mutta ei uskonoppien määräämä asia. Tyttöjen ympärileikkaus vaikuttaa dramaattisesti ja monin tavoin naisen elämään. Tyttöjen ruumiin silpomiseen pitää Suomessa suhtautua ehdottoman kielteisesti.

Joskus ajatellaan, että suomalaisten perinteiset kristilliset traditiot päiväkodeissa tai kouluissa loukkaavat muiden uskontojen harjoittajia tai heidän lapsiaan ja niistä pitäisi siksi luopua. Esimerkiksi islaminuskon edustajat kiistävät tämän jyrkästi. Suomalaisia kristillisiä traditioita voi ja heidän mielestään tuleekin olla, kunhan niitä ei pakoteta toisenuskoinen. Pitkän kokemuksen omaavat islaminuskoinen tatarit sanovat, ettei heillä ole ollut milloinkaan mitään ongelmia tämän kanssa.

Suomessa on mahdollista ottaa yhteiseksi tavoitteeksi se, että uskonnot suvaitsevat ja kunnioittavat toisiaan. Tämä leimaa jo nyt yhteistyötä, esimerkiksi Etnisten suhteiden neuvottelukunnan kokoamassa uskontojen ja kulttuurien työryhmässä. Silti yhtenäiskulttuurin peruja kantava Suomi tarvitsee jatkossa uudenlaista herkkyyttä kohdata uusia uskonnollisia ja kulttuurisia traditioita. Tämä asettaa omat haasteensa opettajien, lääkärin, sairaanhoitajien, sosiaalityöntekijöiden ja monien

muidenkin ryhmien osaamiselle ja koulutukselle.

Aseistakieltäytyjät

Aseistakieltäytyjien asema ratkaistiin vuonna 1931 lailla, joka mahdollisti rauhanaikaisen siviilipalvelun. Uskottavalla puolustuksella ja sitä tukevalla kansanarmeijalla on Suomessa ollut ja on erityinen merkitys. Asevelvollisuutta on tuettu sillä, että siviilipalveluksen ehdot ovat verrattain tiukat. Esimerkiksi siviilipalveluksen kesto on yli kaksinkertainen varustusmiesten yleisimpään palvelusaikaan verrattuna ja pidempi kuin pisin varusmiespalvelus. Vaihtoehdon valitsee noin 2000 nuorta vuosittain.

Myös muita ongelmia on. Elleivät siviilipalvelijan rikkeistä palveluspaikan määräämät varoitukset, ylimääräinen työ tai päivärahan menetys riitä, siviilipalvelijan voidaan katsoa syyllistyneen siviilipalvelusrikokseen, josta seuraa rangaistuksena aina ehdotonta vankeutta. Siviilipalvelijoiden asuminen on osoittautunut vaikeaksi järjestää ja jää usein siviilipalvelusmiehen itsensä kustannettavaksi. Tietty epäloogisuus on siinä, että Jehovan todistajat vapautetaan palveluksesta, mut-

ta muut totaalkieltäytyjät saavat rangaistuksen. Vuosittain vankeuteen tuomitaan 50 – 70 totaalkieltäytyjää.

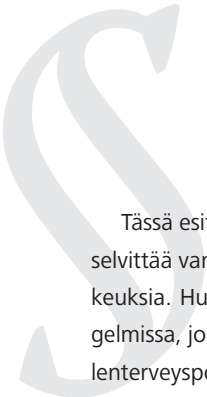
Siviilipalveluksesta aiheutuva työsyryntä on vähentynyt, mihin yhdenvertaisuuslaki on osaltaan vaikuttanut. Usein rikkeet ovat työnantajan huomaamattomuutta ja korjautuvat, kun asian ottaa puheeksi.

YK:n ihmisoikeuskomitean ja Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutetun antamien huomautusten mukaan siviilipalvelus ei ole Suomea sitovien ihmisoikeusvelvoitteiden mukainen. Korjattavia kohtia ovat siviilipalvelun pituus, aseistakieltäytymisoikeus sodan aikana, suosituimmuuskohtelun laajentaminen muihin kuin Jehovan todistajiin, asumistilanne ja palvelurikkeiden rangaistukset. Ihmisoikeusvaltuutettu katsoo, että siviilipalveluksen pituus on rankaiseva ja syrjivä ja synnyttää eriarvoisuutta työ- ja opiskelumahdollisuuksissa. Aseistakieltäytyjäjärjestö toivoo, että näitä ongelmia korjaava lakivalmistelu saataisiin pian päätökseen. Siviilipalvelun mahdollisesti liitettävä siviilikriisinhallinnan koulutus on periaatteessa mahdollinen, kunhan se tehdään aseistakieltäytyjän vakaumusta kunnioittaen.

2.9. Vammaiset

Vammaisuuden määritelmät vaihtelevat. Vammaispalvelulain mukaan vammainen on henkilö, jolla on erityisiä pitkäaikaisia tai pysyviä vaikeuksia selvitä tavanomaisista elämäntoiminnoista. Vamma on yksi niistä asioista, joiden perustella ihmistä ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan perustuslain ja yhdenvertaisuuslain mukaan. Tässäkin tulkinta on avainasemassa: mitä on eri asema ja mikä on hyväksyttävä peruste. Vammaisuus on oikeuksien toteutumisen yksi laajimmista ongelma-alueista.

Vammaisneuvoston sivuilla luetellaan 46 valtakunnallista vammaisjärjestöä. Jokainen niistä toimii jäsentensä oikeuksien ajajana. Vammaisfoorumin muodostavat 24 valtakunnallista järjestöä. Niiden jäsenmääräksi lasketaan 340 000 suomalaista vammaista. Tavoitteena on toimia vammaisten ihmisten tasa-arvon ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien hyväksi. Tehtävää on paljon. Myös otakantaa -kuulemisessa havainnollistui, miten kaukana keskeisetkin perusoikeudet ovat monen vammaisen elämässä.

Tässä esityksessä ei ole mitenkään mahdollista selvittää vammaisryhmittäin toteutumattomia oikeuksia. Huomio on esiin tulleissa yhteisissä ongelmissa, jonka lisäksi tarkemmin käsitellään mielenterveyspotilaiden ja –kuntoutujien asemaa.

Neljä perusoikeutta

Järjestöjen mukaan jokaisella yksilöllä pitäisi olla sivistyneessä yhteiskunnassa oikeus asuntoon, syrjimättömään toimeentuloon, omien voimavarojen mukaiseen osallistumiseen ja tulevaisuuteen. Näkökulmia voi käyttää vammaisten yhdenvertaisuuden ja oikeuksien toteutumisen arviointiin.

Perustuslain mukaan kaikilla ihmisillä tulee olla ihmisarvoisen elämän edellyttämä oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Tasa-arvoon ei päästä ilman riittäviä palvelu ja tukitoimia. Siihen ei riitä perinteinen muodollinen ”kaikille yhtä paljon”. Vammaisilla on erilaisia tarpeita; tarvitaan tilanteen mukaisia erityistoimia. Sekä mahdollisuuksien että lopputuloksen tulee olla tasa-arvoisia. Vaikeuksia on jo asu- missa. Hyvän esimerkin antaa vaikeus saada aikaan useiden vammaisryhmien, esimerkiksi kehitysvammaisten, ryhmäkoteja. Naapuruston asenteellinen vastustus on suoraa ja räikeää. Asenteet tuntuvat muutenkin; vammaa tai pitkäaikais- ta sairautta pidetään syynä siihen, ettei vammaisen tarvitse päästä lähikouluun, vaikka sisko tai veli menee ilman muuta.

Osallisuus ja osallistuminen

Vammaiset kokevat osallistumisen ongelmat vaikeina. Tosin järjestöt kiittävät vammaispalvelulain valmistelun prosessia. Silti - äskettäisen hallituksen vammaispoliittisen selonteonkin mukaan - vammaisten osallisuus ja osallistuminen eivät

toteudu. Oikeuksien toteutuminen arjessa takku- aa. Vammaisten tulee saada osallistua politiikan kehittämisen prosesseihin järjestöjensä kautta. Heidän tulee itse voida päättää, mikä on sopiva osallistumisen taso. Heidän tulee voida olla mu- kana samoissa järjestelmissä ja rakenteissa, joissa muutkin ovat. ”Vammaisiin vaikuttavia asioita ei pidä tehdä ilman vammaisia”, sanotaan Vam- maisfoorumien arvoissa.

Vammaisen fyysinen ja henkinen koskematto- muus sekä vammaisen päätösvalta ja oikeustoi- mikelpoisuus ovat keskeisiä kansainvälisiä keskus- telunaiheita. Ihmisen tulisi vammasta huolimatta olla päätöksenteon keskiössä myös Suomes- sa. Vammaiselle tärkeä esteettömyys on laajem- pi käsite kuin fyysinen esteettömyys; erittäin tär- keitä myös osallisuuden ja osallistumisen kannal- ta ovat esteettömyyden sähköiset sovellukset.

Järjestöt seuraavat tarkoin ja huolestunee- na ostopalveluiden kasvua vammaispalvelussa. Ensimmäiset merkit ovat vähemmän kannusta- via. Hankintojen kriteerien määrittelyssä ja laa- dun seurannassa järjestöjen asiantuntemusta tu- lisi käyttää täysimääräisesti hyväksi.

Oikeus tulevaisuuteen

Tutkimuspäällikkö Markku Salo kiinnitti vammais- järjestöjen kuulemisessa huomiota merkilliseen paradoksiin: Ihminen pitää määritellä (työ-)ky- vyttömäksi, ennen kuin hän saa oikeuden turval- lisuuteen ja toimeentuloon. Ihmiset pannaan to- distamaan, että heillä on jokin lääkärin toteama ongelma, vamma tai sairaus. Eläkkeen voi saada, jos pystyy osoittamaan yhteiskunnallisen hyödyt- tömyytensä.

Vamman kautta saadulla eläkkeellä on Suo- messa noin 200 000 ihmistä. Otakantaa -kes- kustelu kuvasi monin esimerkein sitä, miten suu-

ria ongelmia ihmisten mielestä on työkyvyn arvioinnissa. ”Kahden lääkärin loukku” ja vakuutuslääkärin papereissa tapahtuva ihmeparaneminen koetaan epäoikeudenmukaiseksi. Näiden ongelmien lisäksi itse eläkkeelle pääsyn mielekkäys ai-noana vaihtoehtona tulisi nostaa keskusteluun.

Ihmiselle on tärkeää, että hän voi kokea olevansa tarpeellinen ja että hän voi osallistua yhteisöilleen ja yhteiskunnalle hyödyllisenä toimijana. Passiivisen eläkkeen sijasta tarvittaisiin sellainen toimeentulo-oikeus, joka perustuu osa-ai-kyatyöhön, kansalaistoimintaan ja/tai kannustavaan kuntoutumistukeen omien voimavarojen ja niiden kehittämisen näkökulmasta. Yksi ratkaisu ovat sosiaaliset yritykset. Niitä ei tule mieltää vain yrityksinä, vaan sellaisina yhteiskunnan tukemina toimintoina, joissa ihmiset voivat kokea itsensä tarpeelliseksi ja vaalivat yhdessä terveyttään ja samalla valmistavat tuotteita. Kaukaisen esikuvan tarjoavat entisajan laitokset, joissa oli hyödyllistä työtoimintaa.

Laki sosiaalista yrityksistä hyväksyttiin 2004 ja toiminnan ehtoja helpotettiin äsken, jos kohta ei vielä riittävästi. Yritysten käyntiinlähtö on ollut hida-asta. Yksi lain ongelma on, että kilpailuneutra- liteettia painotettiin niin paljon, ettei työstä sosi- aalisessa yrityksessä tosiasiallisesti voi kasvaa eläk- keelle jäämisen vaihtoehtoa. Käydyssä keskuste- lussa on pelätty, että sosiaalisten yritysten valtion tuki vääristää kilpailua. Kysymys on kuitenkin sii- tä, että tuki oikaisee vajaakuntoisuuden aiheutta- maa kilpailukyvyn vääristymistä yksilö- ja yritysta- solla. Tässä tarvittaisiin paljon rohkeampia toimia. Ainakin Sosiaalisen yritystoiminnan foorumin kä- sityksen mukaan sosiaaliset yritykset - tarvitse- mastaan yhteiskunnan tuesta huolimatta - pie- nentäisivät yhteiskunnalle aiheutuvia kokonais- kustannuksia.

Samalla tulisi jatkaa ponnistuksia, joissa nor- maalit työpaikat sopeutuvat sekä normaalisti että tuetusti käyttämään vammaisten työpanosta. Yh- denvertaisuuslaki pyrki estämään syrjinnän työ- elämässä, mutta toistaiseksi se kohtelee eri pe- rustein syrjittyjä eri tavoin.

Lain rikkominen

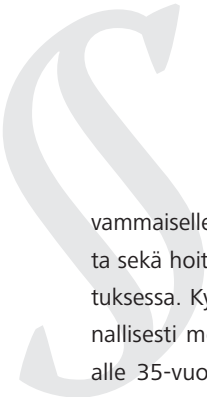
Vammaisten oikeuksia koskevat lait ja kansain- väliset sopimukset ovat järjestöjen näkemyksen mukaan kohtuullisen hyvässä kunnossa. Ongel- mana on se, että lakien noudattamista ei ole aina sanktioitu. Kunnissa voidaan nyt tehdä lainsää- dännön vastaisia toimia ilman, että siitä koituu seurauksia. Lisäksi kunnat haluavat tai kykenevät seuraamaan lakeja hyvin eri tavoin.

Yksi keino mitata lain velvoittavuus on viedä lakien rikkomukset lakitupaan ja saada tätä kaut- ta lakien rikkomiselle hinta. Vammaisen kannal- ta syrjiminen ”sattuu sieluun”, kuten pääsihtee- ri Pirkko Mahlamäki sanoo. Kohtuullista olisi, jos syrjinnän uhriksi joutuneella olisi oikeus hyvityk- seen. Etenkin yksityisen perustuloisen kannal- ta lakitupa on kuitenkin kallis ja riskialtis tie eikä ryhmäkannetta voi tässä käyttää.

Järjestöt pitävät tärkeänä saada oikeusistuimia lievempiä ja keveämpiä keinoja lakien tulkintaan. Syrjintälautakunnan tapaiset elimet voivat antaa asiantuntija-arvioita, joita oikeusistuimetkin seu- raavat. Myös valvovilla viranomaisilla tulee olla riittävät voimavarat; lääninhallituksilla on nyt lii- kaa tekemistä liian pienillä resursseilla.

Mielenterveys

Vammaispalvelulaki ei erottele jakoa fyysisiin ja mielenterveyden vammoihin. Myös mielenter- veyspotilas voi olla vaikeasti vammaainen. Hänelle kuuluvat samat palvelut kuin fyysisesti vaikeasti

vammaiselle. Järjestöt raportoivat suuria puutteita sekä hoitoon pääsyssä, hoidossa että kuntoutuksessa. Kyseessä on inhimillisesti ja yhteiskunnallisesti merkittävä asia; vuosittain noin 3000 alle 35-vuotiasta jää työkyvyttömyyseläkkeelle psyykkisistä syistä. Kysyä voi, kuinka moni heistä olisi mukana työ- ja yhteiskuntaelämässä, jos mielenterveyspalvelut olisivat riittäviä.

Tässäkin on kyse ennen muuta asenteista; jos ihminen on fyysisesti sairas, se on todellinen oikea asia. Kun kyseessä on psyykinen sairaus, on edelleen vallitseva käsitys, ettei se ole todellinen, oikea ja aito. Arjen asiantuntemus puuttuu ja estää tajuamasta, mitä vaikeuksia potilaalla tosiasiaa on. Järjestöt kertovat hätkähdyttäviä esimerkkejä siitä, miten vammaispalvelualan kehittämistyössä mielenterveys- ja päihdetyö jää sivuun.

Hoitotakuu toimii suhteellisen hyvin silloin, kun on kysymys fyysisestä sairaudesta. Myös mielenterveyspotilaat pääsevät lääkäriin takuun aikana. Silti resepti ja pyyntö tarkastukseen kolmen kuukauden päästä on harvoin ratkaisu heidän todellisiin ongelmiinsa. Oleellista olisi saada nopea toimintakyvyn arviointi, mikä tulisi liittää hoitotakuun kriteereihin. Jos masentunut ei kykene hoitamaan yksinkertaisiakaan kotiasioita, hänen tulisi päästä nopeasti hoitoon.

Hoitosuunnitelmat ovat riittämättömiä. Hoi-

don tarpeen arviointi edellyttää diagnoosia eikä siinäkään yhteydessä toimintakyvystä puhuta mitään. Hoitopääsyaajat ovat aivan liian pitkät. Todellisen hoidon tarpeesta ja määrästä ei ole selvityksiä. Aikuisten kiireetön hoito tulisi järjestöjen mukaan järjestää kolmessa kuukaudessa. Avun tarpeen seurantaan on kunnissa ryhdyttävä nopeasti. Kunta- ja palvelurakennemuutoksen tulee turvata mielenterveyspalveluiden saanti.

Usein vammaisen on hoidon ja kuntoutuksen jälkeen vielä heikko normaaliin työelämään tai koulutukseen. Elinikäisen oppimisen edellytyksiä vahvistava opinnollinen kuntoutus on yksi ratkaisu tähän pulmaan. Erityisen tärkeä se on mielenterveyspotilaiden lisäksi päihdeongelmaisille ja vankilasta vapautuville.

Oikeusjärjestyksen kannalta kiinnostavaa on, että potilaan pitää maksaa hoidosta silloinkin kun yhteiskunta on käyttänyt pakkotoimia. Vähintään pakkohoidon pitäisi olla maksutonta asiakkaalle.

Selvitysten mukaan mielenterveyspotilaat ovat asumisen suhteen eriarvoisessa asemassa. Kun suomalaisilla on käytössään keskimäärin 35 neliötä ja kun kansalaismielipide pitää 30 neliötä minimiä, mielenterveyspotilailla yleisin arvo on 12 neliötä ja keskiarvo vajaa 20 neliötä. Joka kolmannessa asunnossa asuu kaksi tai kolme henkilöä. Vaihtuvuus on hidasta.

2.10 Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt

Suomessa olisi oleellisesti vähemmän epätietoisuutta, salaamista, turhaa häpeää, tarpeetonta kärsimystä ja jopa itsetuhoisuutta, jos voitaisiin yhdessä sopia yhdestä asiasta: luonto tuottaa monimuotoisuutta. Monimuotoisuus koskee

myös asioita, joita kutsutaan naiseudeksi ja mieheydeksi. Useimmilla naiseuden tai mieheyden pitoisuudet ovat sillä tavoin selvät, että biologiset ja koetut ominaisuudet tukevat toisiaan. Mutta luonto tuottaa myös variaatioita, joissa biologi-

nen ja/tai koettu jako mieheen tai naiseen ei ole itsestään selvä.¹¹ On vaikea edes kuvitella mitään asiallista perustetta, miksi erilaiseksi syntymisestä aiheutuvia ongelmia pitäisi lisätä kulttuurin ja yhteiskunnan aiheuttamin syrjivän toimin.

Sukupuolivähemmistö

Selvin esimerkki luonnon monimuotoisuudesta ovat intersukupuoliset eli henkilöt, jotka syntyvät terveinä, mutta joilla keho ei ole yksiselitteisesti miehen tai naisen. Intersukupuolisia syntyy Suomessa noin 20 vuosittain. Intersukupuolisuutta on pidetty kehityshäiriönä, joka on nopeasti pyrittävä korjaamaan rankoin leikkauksin ja hoidoin. Intersukupuoliset itse kyseenalaistivat käytännön mm. tämän selvityksen kuulemisissa. Yksi syy on se, että sukupuolen valinnassa tehdään virheitä. He pitävät parempana odottaa niin kauan, kunnes henkilö itse voi päättää, mitä hoitoja hän haluaa. Tällaista lähestymistapaa on kehitelty Englannissa.

Transgenderit elävät pysyvästi mieheyden ja naiseuden rajamailla, välillä tai ulkopuolella. Heistä vain osa haluaa tai tarvitsee sukupuolenkorjaushoitoa.

Transsukupuolisten koettu sukupuoli on ristiin kehon ominaisuuksien kanssa; mies tuntee olevansa nainen ja vastaavasti nainen mies. Ratkaisuna on sukupuolenkorjausprosessi, jossa henkilön juridinen ja sosiaalinen sukupuoli vahvistetaan identiteetin mukaiseksi ja hänelle tehdään sarja korjausleikkauksia.

Transvestiiteilla on voimakas sisäinen tarve samaistua ja eläytyä myös toiseen sukupuoleen ja

ilmaista sen ominaisuuksia. Tämä on niitä harvoja asioita, joissa naisten osa on miesten osaa helpompi. Emme kummeksu miesmäisesti pukeutunutta naista. Naiseksi pukeutuneella miehellä on paljon vaikeampaa.

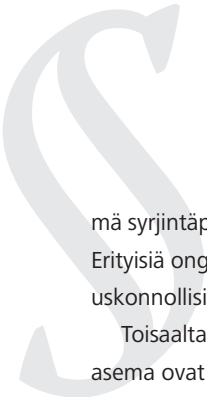
Intersukupuolisia, transgendereitä, transsukupuolisia ja transvestiittejä kutsutaan yhteisellä nimellä sukupuolivähemmistöiksi. Perusongelma on kysymyksen näkymättömyys, vaikka se perheenjäsenet mukaan lukien koskee ainakin 200 000 ihmistä. Järjestöjen toivomukset liittyvät parempaan tiedotukseen ja koulutukseen niin yleisesti kuin opetusalan sekä sosiaali- ja terveystoimen henkilöstölle. Joissakin tilanteissa tulisi varmistaa pääsy erillisiin pukeutumistiloihin, esimerkiksi uimahalleissa ja muissa liikuntatiloissa. Niin ikään armeija voisi pitää huolta siitä, että transhenkilöt voisivat halutessaan suorittaa asepalveluksen.

Transhenkilöyys tuottaa tavattoman määrän kysymyksiä ja ongelmia lääketieteellisistä määrittelyistä hoitokäytäntöihin, sosiaalipalveluihin jne. Näistä ratkaistuja ovat vain sukupuolenkorjaushoidot, joihin niihinkin sisältyy silti ongelmia. Järjestöt ehdottavatkin, että transhenkilöiden asema ja oikeudet otettaisiin laajaan erillisen käsittelyyn ja että siinä korostuisi ihmisoikeusnäkökulma.

Seksuaalivähemmistöt

Sukupuolivähemmistöt ovat eri asia kuin seksuaalivähemmistöt. Jälkimmäinen viittaa ei-heteroseksuaalisiin ihmisiin eli ihmisiin, joilla rakkaus ja/tai seksuaaliset tunteet liittyvät samaan tai kumpaankin sukupuoleen. Seksuaalinen suuntautuminen on yhdenvertaisuuslain selkeästi kieltä-

11 Sallittaneen tähän henkilökohtainen alaviite. Olen harvoin elämässäni tuntenut itseni niin noloksi kuin kuunnellessani erityissosiaalityöntekijä Maarit Huuskon asiallista, todellisuudentajuista ja sivistynyttä kuvausta transihmisistä. Tajusin, että keskuudessamme elää yli 50 000 ihmistä, joista en ollut tiennyt muutaman likaisen vitsin lisäksi mitään. Miltä tuntuu syntyä ihmiseksi, jonkalaista ei ole olemassa? Ajattelen, että vähintään tekstissä kuvattu tietomäärä tulisi olla peruskoulun oppimäärässä.

mä syrjintäperuste. Silti karkeaa syrjintää esiintyy. Erityisiä ongelmia tuntuu olevan kirkoilla ja muilla uskonnollisilla yhteisöillä.

Toisaalta seksuaalivähemmistöjen tuntemus ja asema ovat viime vuosina parantuneet oleellisesti. Uusi perustuslaki, rikoslain syrjintäkiellot ja viimeksi yhdenvertaisuuslaki ovat olleet edistysaskeleita. Alan järjestöt joutuvat työskentelemään sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen oikeuksien puolesta edelleen. Tässä kuulemisessa nousi erityisesti esille ns. sateenkaariperheiden asema ja toisaalta nuorten asema.

Sateenkaariperhe on vakiintunut nimitykseksi naisparin, miesparin tai ei-heteroseksuaalisen yksinhuoltajan perheille tai perheille, joissa on enemmän kuin kaksi vanhempaa. Vanhemmista toinen voi olla myös transihminen. Tarkkoja tietoja sateenkaariperheiden määrästä ei ole, mutta se tiedetään, että sateenkaariperheiden määrä ja myös niissä asuvien lasten määrä kasvaa. Suurimmat ongelmat liittyvät siihen, että yhteiskunta ei ole valmis antamaan sateenkaariperheille tavallisten perheiden oikeuksia. Lopputulos rikkoo muiden periaatteiden lisäksi lapsen oikeuksien sopimusta, joka yksiselitteisesti kieltää asettamasta lasta eri asemaan vanhemmista johtuvien syiden perusteella.

Ongelmana on lapsen oikeus perhesuhteiden pysyvyyteen. Kun vanhemmat eroavat tai kuolevat, viranomaisilta ei voi saada vastaavaa apua kuin muut perheet lapsen tapaamis-, elatus- ja perintöasioissa. Jos biologinen vanhempi kuolee, toisella vanhemmalla ei ole juridisia oikeuksia eikä velvollisuuksia lapseen. Ratkaisuksi on kehitetty ehdotus perheen sisäisistä adoptioista, jota ei kuitenkaan ole saatu säädetyksi, mutta asia on Vanhasen toisen hallituksen ohjelmassa. Järjestöt kiirehtivät sen toteuttamista. Sateenkaariperheille tulisi antaa oikeus myös muuhun adoptioon.

Muutenkin sateenkaariperheiden perhepalvelut tulisi taata yhdenvertaisina. Nyt niissä on selvitusten mukaan suuria puutteita. Kysymys ei aina ole edes asenteista, vaan siitä, että tietoa puuttuu. Perherakenteiden moninaistuminen synnyttää koko ajan uusia, myös laillisia ongelmia, jotka tulisi ratkaista. Hyvä esimerkki tästä ovat perheet, joissa on enemmän kuin kaksi tosiasiallista vanhempaa. Miespareista toisen mahdollisuus saada isyysvapaata ja isyysrahaa kaatuu siihen, että oikeus on sidottu asumiseen äidin kanssa!

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajat eivät mielellään perustele asioita määrillä. Aivan oikein he sanovat, että perusoikeuskannalta riittää, kun on yksi. Silti varovaisenkin arvion mukaan puheena oleviin vähemmistöihin kuuluu ainakin viisi prosenttia ihmisistä. Se tarkoittaa joka 20. ihmistä eli sitä, että jokaisessa koululuokassa ja keskikokoisessa työpaikassa on ainakin yksi ryhmän edustaja. Jo tämä kertoo, miten tärkeää on, että jokaisella opettajalla, terveydenhuollon henkilöllä, sosiaalitoimessa ja työnjohdolla on perustiedot asiasta.

Koulun asema on tässä keskeinen siksikin, että juuri kouluiässä nuori on heräämässä kysymään omaa identiteettiään. Nuorten kannalta olisi suuri helpotus, jos myös opetuksessa olisi esillä koko elämän kirjo, ei vain erityisinä ongelmakuvauksina vaan tietona siitä, että sukupuolen moninaisuutta ja enemmistöä poikkeavaa seksuaalista suuntautuneisuutta on olemassa. Koulut ovat tässä kovin eriarvoisia. Joissakin saa asiallista tietoa, toisissa koko aihepiiri on kielletty. Tiedon saaminen pitäisi varmistaa opetussuunnitelmissa. Tieto pienentäisi myöhempää sosiaalisiin ongelmiin ajautumisen ja myös itsemurhien riskiä. Tulisi myös kehittää keinot tukea niitä usein hätäntyneitä vanhempia, joiden lapset kuuluvat näihin vähemmistöihin.

2.1.1. Otakantaa.fi –foorumien kuuleminen

Toteutumattomat oikeudet -hankkeeseen liitettiin järjestöjen kuulemisen lisäksi kaikille avoin sähköinen kuuleminen. Välineenä oli oikeusministeriön keväällä 2007 uudelleen avaama otakantaa.fi -verkkopalvelu. Yksi ajatus oli, että kansalaisten ohella annetaan mahdollisuus kannanottoon järjestöille, joita ei osattu kutsua varsinaisiin kuulemisiin. Sellaisia ei kuitenkaan ollut. Vain ikäsyryjintää vastaan kampanjoiva Happy Years Yhdistys tiedotti toiminnastaan sivuilla. Yksityiset kansalaiset lähettivät toukokuun 2007 aikana yhteensä 150 kommenttia. Niiden sisältö oli rankkaa raporttia suomalaisesta epäoikeudenmukaisuudesta, mutta hankkeen kannalta kuuleminen oli sisällöllisesti antoisa.

Sähköistä kuulemistä ei voi pitää edustavana otoksena kansalaisista. Se ei ole gallup-kysely, vielä vähemmän kansanäänestys tärkeistä asioista. Tämän estää jo se, että kaikki kansalaiset ja etenkin heikompiosaiset eivät käytä internetiä. Lisäksi Otakantaa.fi on toimintansa alussa eikä sitä tunneta vielä kovin laajasti. Kuulemisen tiedottamiseen ei voitu käyttää paljon varoja. Oli siis paljon sattumaa, kuka sivuille tuli. Tämänkin kuulemisen merkitys oli ennen muuta niissä perusteissa, jotka tätä kautta tulivat esiin ja jotka syvensivät järjestökuulemisissa syntyvää näkemystä.

Varauksista huolimatta oma mielenkiintonnansa on sillä, mitkä aihepiirit tällaisessa avoimessa kuulemisessa nousevat esiin. Lukumäärää voi pitää merkinä aihepiirin koetusta tärkeydestä niiden keskuudessa, joilla on valmius kirjoittaa internetiin.

Eniten, yhteensä 22 kirjoitusta käsitteli uskon-

tojen tasa-arvoisuutta ja erityisesti uskonnottomien kansalaisoikeuksia. Mukana oli jäsenyneyttä näkemyksiä, esimerkkinä lehtori Esa Ylikosken listaus asioista, joissa hänen mielestään kirkoilla on perusteettomia etuoikeuksia. Uskonnon ja valtion sidokset haluttiin poistaa. Useat kirjoittajat tukivat näkemystä, mutta myös vastakkaista pohdintaa esiintyi. Uskonnon opettajat esittelivät ja pohtivat oman toimintansa perusteita. Yksi kirjoittajista epäili, ettei tunnustava kristitty enää ole tasa-arvoisessa asemassa.

Toiseksi suosituin aiheryhmä, 15 kirjoitusta, käsitteli työkyvyttömyys- ja muita eläkevakuutus- ja vakuutuslääkärien toimintaa. Nimimerkki ”Työkyvytön työtön” kuvasi tilannettaan kahden lääkärin loukuksi. Nimimerkki Juppi piti vakuutuslääkäreitä ihmeperantajina. Mukana oli hyvinkin perusteellisia selvityksiä, esimerkkinä Petri Salon tutkielma asiasta. Pari kirjoittajaa piti vakuutus-oikeutta puolueellisena. Kosteusvauriot ja homeongelmat saavat aikaan uhriensa kannalta todella vaikeita tilanteita, joihin ei koeta saatavan oikeudenmukaista ratkaisua. Kirjoitusten määrä ja sisältö ovat vahva merkki siitä, että vähintään päätösten tiedotusta on parannettava ja saatava aikaan dialogi päätöksentekijöiden ja hylkäävien eläkepäätösten saaneiden välillä.

Kolmanneksi eniten käsiteltiin tavalla tai toisella perusturvaa ja laajemmin sosiaalietuuksia, joissa 13 kirjoittajaa kokivat osin vaikeitakin ongelmia. Köyhän asia on kasvava ongelma, mitä perusteltiin tulonjaon eroilla, leipäjonoilla jne. Myös etuuksien yhteensovittamisessa on ongelmia. Tätä osin kuuleminen vahvisti muutenkin esillä olevaa tarvetta selkeyttää sosiaaliturvaa.

Seuraavat aihepiirit saivat 5 – 10 mainintaa. Vammautuneet, erityisesti vaikeavammaiset kuvasivat sitä, miten monille itsestään selvät perusoikeudet liikkumisvapaudesta alkaen jäävät heille etäiseksi haaveeksi. Kunnalliset työolot erityisesti sairaaloissa ja kouluissa ylittivät kestokynnyksen etenkin lyhytaikaisissa työsuhteissa. Seksuaalinen suuntautuminen ja samaa sukupuolta olevien parisuhteet jättävät ihmiset vaille tavallisia perheoikeuksia. Miesten oikeudet saivat aikaan muutamia kirjoituksia avioerotilanteissa ja lastenhuollossa. Niin ikään kuvattiin lapsen vailinaisia oikeuksia alkoholistiperheissä. Työolot ja työvoimatoimistojen toiminta koettiin useissa kirjoituksissa oikeuksien kannalta ongelmiksi, myös maahanmuuttajien kannalta. Samoin pienyrittäjien asema suhteessa verotukseen ja sosiaalietuuksiin nousi painokkaasti esiin.

Neljä kirjoittajaa valitti sitä, miten merkintä huumeidenkäytöstä papereissa leimaa ihmisen loppuiksi. Sähköisen potilastietorekisterin toimivuutta epäiltiin. Muutama kirjoittaja nosti esiin eläinten oikeudet. Yliopistoympäristökään ei ole vapaa kielen tai sukupuolen perusteella tapahtuvasta syrjinnästä. Kaavoituksen ongelmat saivat kaksi kirjoittajaa tarttumaan näyttöpäätteeseen. Kaksi kirjoittajaa valitti yksityistielain huonoa toimivuutta. Niin ikään oikeuslaitoksen ja asianajajien puolueettomuutta epäiltiin teemalla ”korppi ei korpin silmää noki”. Siviilipalvelus vaikeuttaa työnsaantia. Vanhojen puolueiden puoluevallasta ja nepotismista varoitettiin. Nimimerkki A. S. epäili, että perustuslain ja muiden lakien kauniit periaatteet syrjimättömyydestä johtavat terveen järjen vastaisiin tuloksiin.

3. Kohti yhdenvertaisuutta

3.1. Edistyksen strategiat

Santeri Alkio sanoi sata vuotta sitten, että ”laki voi luoda edistysmahdollisuuden, mutta se ei voi toimeenpanna itse edistystä.” Tarvitsemme perustuslain periaatteita konkreettisia lakeja, mutta suuri kysymys on, miten lait saadaan toteutumaan myös arkielämässä. Sosiaalipedagogian professori Juha Hämäläisen (2006) sosiaalipoliittisia ajatuksia vapaasti tulkiten edistyksen strategia jakautuu kahtia: poliittiseen ja pedagogiseen. Poliittinen strategia tähtää lainsäädäntöön, talouteen ja instituutioihin vaikuttamiseen. Pedagoginen strategia vaikuttaa ihmisiin. Poliittisessa strategiassa kehitetään järjestelmää, pedagogisessa ihmisten vuorovaikutusta ja kohtaamista.

Pedagoginen on tässä tulkittava sekä kirjaimellisesti että laajasti kaikkina sellaisina toimina, jotka lisäävät tietoa, kehittävät valmiuksia, uudistavat asenteita ja luovat keskinäistä ymmärtämystä. Sen keinoja ovat koulun ja aikuiskasvatuksen lisäksi julkinen keskustelu, viestintä, taide ja eri tavat tukea kansalaisten vuorovaikutusta. Suomi on vanhastaan uskonut lain voimaan, ehkä liiaksikin, ja aliarvioinut pedagogisia keinoja edistää yhteiskunnallisia tavoitteita.

Tässä luvussa kootaan poliittisia ja pedagogisia keinoja edistää yhdenvertaisuutta ja saada oikeudet toteutumaan. Näitä ovat lakien parantaminen ja niiden valvonnan tehostaminen, demokraatiapolitiikan keinot edistää osallistumista ja vaikuttamista, tiedon lisääminen ja asennekehi-

tys, oikeuksien toteutumisen resursointi ja siinä tarvittava erityiskohtelu ja säädöspoliittisia näkökohtia. Lopuksi yritetään avata kysymystä kulttuurien ja lain suhteesta; miten luodaan monikulttuurinen, mutta silti yksien lakien mukaan toimiva maa. Esitykset perustuvat järjestöjen kannanottoihin ja niistä selvityksen aikana käytyihin keskusteluihin. Käsillä oleva hanke oli osaltaan kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman jatko-työ, mikä niin ikään heijastuu esityksiin.

Lait ja niiden valvonta

Lakiin selkeästi kirjatut oikeudet ja niiden rikkomisesta tulevat seuraamukset ovat yhdenvertaisuuden kivijalka ja sitä koskevien normien välttämättömän perusta. Pääsääntöisesti Suomen nykyinen oikeuksia koskeva lainsäädäntö koetaan järjestöissä hyväksi. Kannanoton taustalla ovat monet viime vuosina tehdyt edistysaskeleet. Toinen asia on, että lakeja ja niiden valvonnan käytäntöjä tulee yhtenäistää.

Nyt yhdenvertaisuutta valvovat tasa-arvovaltuutettu, vähemmistövaltuutettu, lapsiasiavaltuutettu, eduskunnan oikeusasiamies ja valtioneuvoston oikeuskansleri sekä osaltaan työsuojelupiirit. Ihmisoikeuskysymysten kannalta tärkeitä neuvottelukuntia ovat ulkoasianministeriön yhteydessä toimiva kansainvälisten ihmisoikeusasian neuvottelukunta, työministeriön ja jatkossa sisäasianministeriön yhteydessä toimiva etnis-

Järjestöjen huomautukset ovat koskeneet lähinnä nyt voimassa oleviin lakeihin tehtäviä lisäyksiä ja täsmennyksiä. Selkeimmiksi lailla korjattaviksi asioiksi nousivat :

1. Yhdenvertaisuuslain alan laajentaminen ja täsmentäminen,
2. Sukupuolten tasa-arvoisuutta koskevan suunnitteluvuorituksen ulottaminen peruskouluihin,
3. Lapsi- ja perhelainsäädännön kokoaminen ja selkeyttäminen,
4. Lasten valvottujen tapaamisten nykyistä parempi säätely,
5. Sosiaalisten yritysten lainsäädännön muuttaminen sosiaalisemmaksi,
6. Sukupuolivähemmistöjen aseman järjestäminen,
7. Sateenkaariperheiden oikeudet ja
8. Siviilipalveluslain uudistaminen.

ten suhteiden neuvottelukunta ETNO, vähemmistövaltuutetun yhteydessä apuna toimiva vähemmistöasiain neuvottelukunta, sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä toimiva tasa-arvoasiain neuvottelukunta, romaniaasiain neuvottelukunta, valtakunnallinen vammaisneuvosto ja lapsiasianvaltuutetun yhteydessä toimiva lapsiasiaain neuvottelukunta.

Lainsäädännön yhtenäistämisen keskeinen tavoite järjestöjen mielestä on saada yhdenvertaisuutta valvovien valtuutettujen toiminta kattamaan kaikki syrjintäperusteet. Tätä korostavat erityisesti vammaisjärjestöt ja seksuaalisen tasa-arvoisuuden järjestöt.

Oikeusjärjestyksellä on omat keinonsa ylläpitää lakien noudattamista. Lakien rikkomisesta on

säädetty rangaistus. Oikea ja väärä voidaan ratkaista tuomioistuimissa. Hieman epäroiden mutta kuitenkin joissakin järjestöissä nähdään, että esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalveluissa toteutumattomaksi jääviä oikeuksia tulisi nykyistä enemmän viedä tuomioistuinten käsittelyyn. Näin voitaisiin selventää periaatteita, saada lakien rikkomiselle hinta ja saada syrjinnän uhrille hyvitys.

Silti tällä tiellä on henkilökohtaiset ja periaatteelliset rajoitteensa. Vääryyttä kärsineen henkilön kannalta on sekä suuri ponnistus että suuri riski lähteä ajamaan asiaansa oikeudessa. Sitä paitsi oikeusvaltiossa oikeudet tulisi turvata ilman lakitupaa. Siksi muita keinoja oikeuksien toteuttamiseksi tulisi käyttää oleellisesti aiempaa enemmän.

Suosituks

SUOSITUS 1.

Yhdenvertaisuutta, tasa-arvoisuutta ja syrjintää koskeva sääntely uudistetaan ja niin, että säädösten valvonta kattaa yhtäläisesti kaikki syrjintäperusteet. Tämän lisäksi

- Säädetään lailla lasten valvotuista tapaamisista ja kehitetään väkivallan riskin arviointia.
- Säädetään lailla sukupuolivähemmistöjen asemasta ja etsitään ratkaisut koettuihin lukuisiin ongelmiin
- Kehitetään perhelainsäädäntöä ja perhevapaita koskevaa lainsäädäntöä niin, että sateenkaariperheiden lapset eivät joudu eriarvoiseen asemaan
- Uudistetaan siviilipalveluslaki niin, että se vastaa kansainvälisiä ihmisoikeusnormeja.

Lait saattavat jäädä kuolleiksi kirjaimiksi, ellei niitä noudateta ja ellei niiden velvoittavuutta tunnusteta. Järjestöiltä kysyttiin erityisesti niitä keinoja, joilla oikeudet saataisiin paremmin toteutumaan. Seuraava pyrkii olemaan kokoava katsaus siihen, miten edistys toimeenpannaan?

Osallistuminen, osallisuus

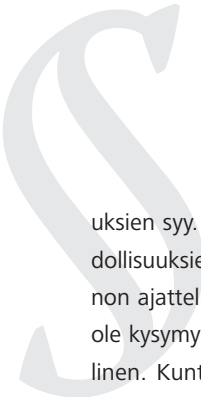
Perustuslaki korostaa sitä, että kansanvallassa yksilöillä on oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen. Julkisen vallan tulee edistää yksilöiden mahdollisuutta vaikuttaa omiin asioihinsa. Lähes kaikki järjestöt ovat sitä mieltä, että heidän edustamiensa kansalaisten nämä oikeudet eivät nyt toteudu. Useissa järjestöissä eläkeläisten järjestöistä vammaisjärjestöihin tunnelmat ovat turhautuneita. Tätä vahvistaa Tilastokeskuksen tutkimus luottamuksesta valtioltaan. Sen mukaan lähinnä vain nuorehkot koulutetut katsovat, että heidän kaltaisillaan on sananvaltaa siihen, mitä valtiolta tekee.

Vähäinen osallistuminen ja uskonpuute vaikuttamiseen on suomalaisen demokratian heikko kohta. Uusien osallistumisen järjestelmien

kehittäminen onkin yksi hallinnon kehittämisen kiireisiä tavoitteita. Yksilöiden tulee voida vaikuttaa sekä suoraan että järjestöjen kautta.

Yhden lähtökohdan kansalaisvaikuttamiselle antaa OECD:n Kansalaiset kumppanina –hanke. Siinä hallituksia kannustettiin kolmeen prosessiin. Perustava lähtökohta oli tieto näkökulminaan sekä pääsy tietoon että tiedon tosiasiallinen perillemeno. Keskeinen prosessi on konsultaatio (kuuleminen, neuvonpito), jossa aiotuista uudistuksista käydään kansalaisten kanssa dialogia. Oleellista on heti uudistusprosessin alussa suunnitella, milloin ja miten kansalaisia kuullaan. Tärkeätä on myös varmistaa, että kansalaiset voivat tehdä aloitteita asioista, joita tulisi ottaa mukaan päätöksenteon prosessiin. Valtiovarainministeriön hallinnon kehittämisosasto on kehittänyt kuulemisajattelua ja luonut sitä varten malleja ja ohjekirjoja.

Osallistumisen yhteydessä tarkasteluun tulee ottaa paikallinen demokratia. Vastuu useista palveluista on säädetty kunnille. Järjestöjen mukaan oikeudet toteutuvat eri kunnissa jyrkästikin eri tavalla, mikä on keskeinen toteutumattomien oike-

uksien syy. Osin on kysymys taloudellisten mahdollisuuksien eroista, mutta myös paikallishallinnon ajattelutavasta. Kuntademokratiassakaan ei ole kysymys siitä, että lainsäädäntö on puutteellinen. Kuntalaki painottaa voimakkaasti kunta- laisten osallistumista ja kuulemista. Sama koskee sosiaalitointa. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista vuodelta 2001 lisää asiakaslähtöisyyttä ja myös sitä, että asiakkaat osallistuvat palvelun suunnitteluun ja toteuttamiseen. Kunnallisen sosiaaliamiehen tehtävänä on asiakkaan tukeminen myös vaikuttamisessa.

Kunnallisen demokratian lakiperustaa on riittävästi, mutta käytännöt ontuvat. Tavoitteena tulee olla, että keskeisiin kunnallisiin palveluihin kehitetään niihin sopiva käyttäjien tai joissakin tapauksissa käyttäjien edustajien systemaattisen kuulemisen ja neuvonpidon järjestelmä. Järjestöjen parempi kuuleminen paikallishallinnossa on tärkeä keino lisätä yhdenvertaisuutta.

Kansalaisten kuulemisen ja vaikuttamisen kehittä-

tämistarvetta avattiin kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman ja valtiovarainministeriön järjestämissä Albertinkadun aivoriihissä syksyllä 2006. Aivoriihien raportti¹² antaa yhden lähtökohdan jatkokehittämiselle. Kysymys on, miten asia voisi hallinnon suhteellisen nihkeässä asenneilmapiirissä edetä. Kuulemisissa voi käyttää hyväksi järjestöjä, mutta ei yksin niitä. Perustuslain mukaan yksilöille tulee varata osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuus silloinkin, kun hän ei ole järjestön jäsen.

Yksi tie eteenpäin olisi, että eduskunta alkaisi edellyttää, että jokaiseen sille tuotavaan asiaan liitetään nyt kuultavien ”merkittävien taloudellisten ja aatteellisten yhteisöjen ja muiden intressitahojen” lisäksi raportti siitä, miten kansalaisia ja kansalaisjärjestöjä on kuultu ja mitä tuloksia siitä on saatu. Tämä ei vähennä eduskunnan omien kuulemisten merkitystä, mutta saattaa antaa niillekin paremman pohjan. Eduskunnan vaatimus pakottaisi hallinnon kehittämään kuulemis- ja osallistumisjärjestelmiä, joista osa voisi olla kustannustehokasta järjestää sähköisesti.

SUOSITUS 2

Oikeusministeriö käynnistää yhteistyössä hallinnon kehittämisen ja tarvittavien ministeriöiden kanssa demokratiapoliittisen kehittämisohjelman, jossa

-Lisätään kansalaisten, kansalaisjärjestöjen, hallinnon ja päätöksenteon vuorovaikutusta ja kehitetään osallistumista ja kuulemista tukevia perinteisiä ja tietoyhteiskunnan menetelmiä

-Luodaan lapsen osallistumisen ja kuulemisen periaatteet, käytännöt ja osaaminen pitkän ajan kampanjana ja niin, että varhaiskasvatuksella ja koululla on siinä erityinen rooli

-Kehitetään uudet eläkeläisten osallistumisen rakenteet ja

-Jatketaan kunnallisen demokratian ja siinä yhteydessä myös käyttäjädemokratian kehittämistä ja vakiinnutetaan vuonna 2008 valmistuva kunnallinen demokratiatilinpäätös käyttöön kaikissa kunnissa.

12 Ajatuspajat tuottivat useita suosituksia jatkotyölle. Keskeinen tavoite on, että kansalaisten kokemusta oman poliittisen toiminnan merkittävyydestä vahvistetaan. Kansalaisten tulee päästä laatimaan politiikan agenda ja osallistumaan päätöksentekoon. Hallinnon ja kansalaisten vuoropuhelua tulee syventää ja kuulemisprosesseja yhdenmukaistaa. Ministeriöt ja myös kunnat pitäisi saada kilpailemaan keskenään kansalaisten kuulemisesta. Internetiä tulee hyödyntää demokratian edistämässä; internet on hyvä väline niin kansalaisten keskeiseen deliberaatioon kuin kansalaisten ja päättäjien vuoropuheluun.

SUOSITUS 3

Eduskunta edellyttää, että sille tuotaviin asioihin liitetään raportti siitä, miten kansalaisia on kuultu ja mitä tuloksia siitä on saatu.

Tieto ja asenteet

Lähes säännönmukaisesti järjestöjen esiin nostama kysymys on tiedon puute ja vääristyneet asenteet. Tämä koskee sekä yleistä tietämystä että viranomaisten ja myös sosiaalityön ja hoitohenkilökunnan tietoja ja asenteita. Osin tausta palautunee siihen, että useat yhdenvertaisuutta säätelevät lait on uusittu ja säädetty kymmenen viime vuoden aikana. Niiden tiedotus ja koulutus on ollut puutteellista ja usein pelkästään järjestökoulutuksen vastuulla. Osin ongelmat palautuvat kansalaiskasvatuksen puutteisiin. Jo perustuslain tuntemus on heikkoa. Tiedot ja asenteet laahaavat jäljessä.

Oikeuksia ja yhdenvertaisuutta koskevan tiedon tason parantamiseen tarvitaan oma suunnitelmansa. Keskeiset tehtävät ovat tiedotus, neuvonta ja koulutus. Emme voi olettaa, että kansalaiset seuraavat lakeja, elleivät he tiedä niiden sisältöä.

Viranomaisten ja järjestöjen tulee tuottaa informaatiota painettuna ja Internetiin. Tästä on jo nyt useita hyviä esimerkkejä, vaikkapa SEIS -hankkeen tuottama koulutusmateriaali "Kohti monimuotoisuutta" ja www.yhdenvertaisuus.fi -portaalin aineisto. Myös keskeiset viestimet käsittelevät oikeuksia ja yhdenvertaisuutta lähes säännöllisesti. Viestimille suunnattu tiedotus ja herätteet ovat jatkossakin tärkeitä.

Ongelmana on tiedon perillemeno. Usein tieto muuttaa asenteita, mutta ei aina. Jos uusi tieto poikkeaa liian paljon vanhoista, vaikutus on para-

doksaalisesti vanhojen asenteiden vahvistuminen. Etenkin kriittisissä asioissa syntyy helposti päinvastainen tulos. Voi syntyä esimerkiksi salaliitoista vakuuttuneita alakulttuureja, joiden mielestä viranomaiset tai viestimet pyrkivät estämään kaikille ilmeisten ongelmien tiedostamisen. Siksi on tärkeää kaikkien kannalta, että asioista keskustellaan avoimesti ja myös ongelmat tuodaan esille.

Asenteiden muuttamisen toimivien välineiden on dialogin ja vuorovaikutuksen lisääminen. Siksi tulisi rohkaista kaikkea sellaista vuorovaikutusta, jossa syrjintää kokevat ryhmät ja muu väestö oppisivat tuntemaan toisiaan ja ymmärtämään toisiaan. Siitä kasvaa keskinäinen luottamus ja sosiaalinen pääoma.

Osana kansalaiskasvatuksen uudistusta tulee varmistaa, että sekä perus- että aikuiskoulutuksessa lisätään kansalaisten tietämystä yhdenvertaisuudesta ja siihen kuuluvista oikeuksista ja velvollisuuksista. Tämä liittyy tiedon sisältöihin, mutta myös pedagogiikkaan. Osallistava koulutus (inclusive education) pyrkii siihen, että jokaisella kansalaisella on oikeus osallistua tasavertaisesti kaikilla yhteiskunnan tasoilla tapahtuvaan toimintaan. Inklusio toteutuu, kun jokaisella kansalaisella on yhtäläiset mahdollisuudet saada yhtäläiset oikeudet. Tavoitteena on edistää sosiaalista oikeudenmukaisuutta, tasa-arvoa, myönteisiä asenteita ja sosiaalista kanssakäymistä. Yhteiskunnan jäsenten on tarkoitus kasvaa aktiivisiksi ja tasavertaisiksi yhteiskunnan jäseniksi. Tämä edellyttää kulttuuria, jossa arvostetaan su-

vaitsevaisuutta, toisten kunnioittamista ja erilaisuuden mukanaoloa vuorovaikutussuhteissa.

Aikuiskoulutuksessa vapaan (kansan)sivistystyön ja ehkä erityisesti järjestöllisen sivistystyön asema on periaatteessa keskeinen. Järjestelmä tavoittaa Suomen kaikki kunnat (kansalais- ja työväenopistot), valtaosan kansalaisjärjestöistä (opintokeskukset) ja sisältää alueellisesti hajautetusti lähes 100 lähioppimispaikkaa (kansanopistot). Valtio resursoi niitä vuosittain suuruusluokkana 150 miljoonaa euroa ja kunnat noin 50 miljoonaa euroa. Vapaa (kansan)sivistystyö voisi edelleen olla erinomainen kansalaiskasvatuksen toteuttaja. Ongelma vain on, että yhteiskunnallisen opetuksen osuus on supistunut pieneksi. Tässä ero jo Ruotsiin on huima. Suo-

mi on onnistuneesti siirtynyt koulutusyhteiskuntaan kaikissa muissa asioissa paitsi yhteiskunnallisissa.

Suomeen tarvittaisiin järjestelmä, jonka avulla on mahdollista viedä uusi, esimerkiksi lakeja koskeva tieto lähelle tarvitsijoita kaikkialla maassa. Tämä olisi mahdollista rakentaa luomalla Vapaan sivistystyön yhteisjärjestöön toiminto, johon yhteiskunnalliset toimijat voisivat ottaa yhteyttä ja joka räätälöisi asiakkaalle halutun koulutuskokonaisuuden kansalais- ja työväenopistojen, kansanopistojen, opintokeskusten ja muiden vapaan sivistystyön oppilaitosten kanssa. Näin olisi mahdollista saada aikaan mittaviakin luento- ja kurssikokonaisuuksia, jotka viedään alueellisesti lähelle jokaista suomalaista ja jossa tavoitetaan keskeinen järjestöverkosto.

SUOSITUS 4

Oikeusministeriö tekee yhdessä opetusministeriön kanssa erityisen kampanjan, jolla parannetaan perustuslain tuntemusta. Erityinen huomio kiinnitetään perustuslain turvaamiin oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Perustuslakia ja sen arvoja käsitellään kansakunnan yhteisinä ja samalla osana suomalaista identiteettiä.

SUOSITUS 5

Osana kansalaiskasvatuksen uudistusta opetushallinto parantaa kansalaisten mahdollisuuksia oppia yhdenvertaisuuden kannalta tärkeitä tietoja, valmiuksia ja asenteita siten että

- Uudistetaan peruskoulutuksen kansalaiskasvatuksen sisällöt niin, että niissä opetetaan yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa koskevat periaatteet ja annetaan käytännön sovelluksia,
- Luodaan yhteistyössä vapaan sivistystyön kanssa järjestelmä, joka kykenee räätälöimään alueellisesti kattavia ja kansalaisyhteiskunnan tavoitettavia koulutus-, opinto- ja tiedotuskampanjoita ajankohtaisesta yhteiskunnallisesta tiedontarpeesta
- Vapaan sivistystyön suuntaviivoihin lisätään sellainen opintotoiminta, joka luo vuorovaikutusta syrjintää kokevien ryhmien ja muun väestön (järjestöt, paikallisuus) kesken,
- Lisätään ammattihenkilökunnan perus-, jatko- ja täydennyskoulutusta yhdenvertaisuudesta ja syrjintää kokevien ihmisten kohtaamisesta. Tehdään erityisiä kampanjoita heikoimmin tunnetuista asioista, esimerkkinä transsukupuoliset.

SUOSITUS 6

Parannetaan lastensuojelutyössä olevien ja lasten hoitoon osallistuvien valmiutta kohdata vähemmistöjen lasten tarpeet yhdenvertaisuutta lisäävällä tavalla. Erityisiä huomion kohteita ovat maahanmuuttajatausta, sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt ja isän asema huoltajuuskiistoissa.

Resurssit ja erityiskohtelu

Osallistumisen, tiedon ja asenteiden ohella kolmas toteutumattomien oikeuksien selittäjä on puutteellinen resursointi. Voimavarojen tarve on suuri ja se koskee lähes kaikkia perustuslain ja yhdenvertaisuuslainsäädännön kuvaamia syrjintäperusteita, mutta erityisen selvästi niissä, jotka koskevat lasten asemaa, terveydentilaa tai vammaisuutta. Rahoitusta tarvitaan sekä hallintoon että yhdenvertaisuuden käytännön toteutukseen. Perustuslaki korostaa voimakkaasti julkisen vallan sosiaalista vastuuta. Seuraavassa on esimerkkejä esiin tulleista rahantarpeista:

Sukupuoli: samapalkkaisuus, odotus- ja hoitoajan järjestelyt

Ikä, lapset: lastensuojelu, perheiden voimavarat
Ikä, ikääntyvät: palveluiden saatavuus ja tasavertaisuus, ikäsyrjinnän poisto esim. kuntoutuksessa

Alkuperä, etninen tai kansallinen tausta: saamelaisien kieli ja kulttuuri, romanien asema, yksilöllinen kotoutuminen

Kieli: tulkkauspalvelut

Vakaumus: uskonnollisten yhteisöjen yhdenvertaisuus, siviilipalveluksessa olevien asuminen

Terveydentila: väliinpuotoajat, hoitotarpeen kasvu

Vammaisuus: yhdenvertaisuuden turvaavat tukipalvelut

Sukupuolinen ja seksuaalinen suuntautuneisuus:

viranomaisten ja hoitohenkilökunnan koulutus

On helppo sanoa, että tarvitaan lisää resursseja. Ennuste niiden saamisesta ei välttämättä ole hyvä. Avoimilla markkinoilla kilpaileva kansantalous toimii toisilla pelisäännöillä kuin aiempi suljettu talous. Verokilpailu pienentää verotuloja ja sosiaalisiin tarkoituksiin käytettävät varat kilpailevat taloudellisen kasvun edellytyksiin tehtävien investointien kanssa. Huoltosuhde heikenee ja vanhusväestön tarpeet kasvavat. Etsitään halvempia palveluiden tuottamisen tapoja, mikä saattaa vaikuttaa myös palveluiden laatuun.

Samaan aikaan eniten avun tarpeessa olevat ryhmät ovat syrjäytymässä aktiivisesta kansalaisuudesta, mikä näkyy hyvin äänestystilastoissa. Yhteiskunnallinen päätöksenteko siirtyy hyväosaisten käsiin. Iso kysymys on, voidaanko ja miten Suomeen palauttaa laajaan osallistumisen perustuva ja tasa-arvoa edistävä pohjoismainen demokratia.

Tarvitaan toimintaa paremman resursoinnin puolesta, mutta samalla sellaisia sosiaalisia innovaatioita, joilla oikeudet voidaan paremmin ja tasaisemmin turvata. Yksi innovaatioita tarvitseva asia on paikallisuuden uudelleen arvioiminen. Paikallisen tilanteen tuntemus olisi pohjana sille, että julkisen vastuun perusrunko voisi luontevasti täydentyä yksityisellä ja järjestöjen avulla.

SUOSITUS 7

Korostetaan painokkaasti yhdenvertaisuuden ja siihen tehtävien investointien merkitystä turvallisen ja hyvin toimivan yhteiskunnan rakentamisessa. Sosiaalisten innovaatioiden kehittämisen keskeinen arviointinäkökulma on niiden vaikutus ihmisten yhdenvertaisuuteen.

SUOSITUS 8

Uudistetaan sosiaalista yritystoimintaa koskevaa lainsäädäntöä niin, että työstä yrityksistä tulee eläkkeelle jäämisen todellinen ja tulevaisuuden antava vaihtoehto ja niiden toimintaehdot kompensoivat vajaakuntoisuudesta aiheutuvan kilpailun vääristymän.

SUOSITUS 9

Asetetaan lapsen etu ensisijalle kaikissa lapsiin kohdistuvissa toimissa niin, että niissä korostuu oikeus pitkäaikaisiin ja turvallisiin ihmissuhteisiin. Estetään sikiön vahingoittuminen äidin päihteiden käytön vuoksi tarvittaessa pakkotoimin. Kehitetään päihdeäitien tahdonvastaisen raittiuden menetelmiä. Tehostetaan lasten turvallisuuden arviointia ja luodaan selkeät valvottujen tapaamisten käytännöt.

SUOSITUS 10.

Irtisanominen ja muu työehtojen heikennys raskauden perusteella saatetaan nollatoleranssin piiriin. Odotus- ja hoitoaika tehdään äideille ja vanhemmille turvalliseksi ja helpotetaan erityistoimin naisten paluuta työhön lastenhoitovaiheen jälkeen. Uudistetaan vanhempienvapaa niin, että sen aikaa pidennetään ja siinä sovelletaan Islannin mallia tavoitteena lisätä oleellisesti miesten osallistumista lastenhoitoon.

Osa toteutumattomista oikeuksista johtuu pitkäaikaisesta syrjinnästä. Yhdenvertaiset mahdollisuudet eivät aina saa aikaan yhdenmukaista tulosta. Mahdollisuuksien tasa-arvo ei välttämättä tarkoita kaikkien samanlaista kohtelua. Positiivi-

nen erityiskohtelu on yhdenvertaisuuslain termi, jolla tarkoitetaan jonkun ryhmän tosiasiallisen tasa-arvon turvaamista. Joskus pienikin lisäys ongelmakohtaan nostaa kohteensa normaalipalveluiden piiriin.

SUOSITUS 11

Saamelaiskäräjien asemaa itsehallintoelimenä vahvistetaan lisäämällä sen toimivaltaa, resursseja ja vaikutusmahdollisuuksia oman kansansa kieleen ja kulttuuriin liittyvissä asioissa. Kehitetään saamelaisopetuksen keskus, jolle osoitetaan resursseja opetuksen kehittämis-, tiedotus-, opetussuunnitelma-, arviointi- ja seurantatehtäviin. Luodaan varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen opetussuunnitelmien osaksi saamen kielen elvytysohjelmat.

SUOSITUS 12

Luodaan romanipoliitiikan kokonaisstrategia. Vahvistetaan romanikulttuurin, identiteetin ja kielen asemaa ja luodaan tätä tukevia rakenteita, kuten romanikulttuurin keskus ja romanikansanopisto. Panostetaan erityisesti romanien koulunkäynnin tukemiseen mm. kouluavustajien avulla.

SUOSITUS 13

Panostetaan maahanmuuttajien kieli- ja kansalaiskasvatukseen. Varmistetaan, että nuoret maahanmuuttajat oppivat kunnolla jonkin kielen. Varmistetaan maahanmuuttajanaisten ja -nuorten kotoutuminen. Varmistetaan riittävät tulkkauspalvelut. Erityisen vaikeasti työllistyviä maahanmuuttajia palkataan töihin erityistoimin. Julkinen valta palkkaa vähemmistöjen edustajia näkyviin tehtäviin.

SUOSITUS 14

Ratkaistaan niiden oleskeluluvattomien naisten asema, jotka tulevat Suomeen avioliittotarkoituksessa, mutta joutuvat joko hylätyiksi tai joutuvat jättämään puolisonsa esim. väkivallan vuoksi.

Järjenkäyttö. Säädöspoliittinen keskustelu on tärkeä osa yhdenvertaisuuslakien uudistamista. Tärkeitä kysymyksiä on useita: Mitä lailla voi ja kannattaa säätää? Miten lait kirjoitetaan niin, että ne eivät jäykistä yhteiskunnan kehitystä? Miten lakien ja muun sääntelyn määrä voidaan pitää pienenä kuitenkin niin, että yhdenvertaisuuden

tavoite saavutetaan? Miten lait kirjoitetaan niin, että ne ovat kansalaisen kannalta ymmärrettäviä ja yksiselitteisiä? Onko yhdenvertaisuuden tärkein valvoja tuomioistuin vai poliittinen päättäjä?

Oikeuksia koskevat säädökset on mahdoton tehdä sellaiseksi, että ne kattavat kaikki tapaukset ja muuttuvat tilanteet. Yksi ongelmakohta on

moniperusteinen syrjintä, jossa on epäselvää, mitä lakia tai ohjetta noudatetaan. Siksi yhdenvertaisuuden periaatteen soveltamiselle pitäisi jättää

tilaa etenkin, jos se tapahtuu yhdessä neuvottelun ja yhteistä ratkaisua hakien.

SUOSITUS 15.

Kirjoitetaan uudistettavat yhdenvertaisuussäädökset niin, että ne ovat kansalaisen kannalta ymmärrettäviä, eivät jätä tilaa syrjinnälle ja kannustavat järjenkäyttöön luovien ratkaisujen kehittämiseksi.

SUOSITUS 16:

Tarkistetaan perustuslain arvioinnin yhteydessä, voidaanko lakiin perustuvan hallinnon ajatus sanoa niin, että virkamiehen tulee paitsi noudattaa tarkoin lakia myös edistää lakien tarkoituksen toteutumista.

3.2. Monta kulttuuria, yhdet lait

Järjestöjen kannanotoissa nousee useissa yhteyksissä esiin kysymys ristiriidasta, joka on Suomen lain ja kulttuuristen käytäntöjen välillä. Voi enustaa, että ristiriita jatkossa vain vaikeutuu. Peruskysymys on, oikeuttaako kulttuuri rikkomaan lakia¹³. Kysymys aktivoituu osin jo perinteisten vähemmistöjemme kohdalla, mutta erityisesti suhteessa uusiin vähemmistöihin eli niihin "muihin ryhmiin", joille perustuslaki antaa oikeuden kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Myös Suomella on edessään kehittyminen aidosti monikulttuuriseksi yhteiskunnaksi. Prosessi on osoittautunut yllättävän vaikeaksi monissa perinteisesti liberaaleissakin maissa (Hollanti, Tanska).

Suomi on selvinnyt toistaiseksi verrattain vähällä monikulttuurisuuden mukanaan tuomista jännitteistä. Vain rasististen rikosten määrä indikoivat ongelmia. Osin muuttajiin vihamielisesti kohdistuva ilmapiiri jää näkymättömiin alhaisen äänestysprosentin vuoksi. Tutkimukset osoittavat, että maahanmuuttajiin kohdistuvia jännitteitä on ja niiden voi odottaa maahanmuuton kasvaessa lisääntyvän. Rasististen rikosten nollatoleranssi on tärkeä, mutta samalla vaativa tavoite, johon todella pitää panostaa.

Asian jäsentämistä voisi auttaa se erittely, jonka tanskalainen tutkija Ove Korsgaard (2007) on tehnyt kansan käsitteestä. Kun valta perustuslain

13 Kuulemissa kerrottiin tarinaa raastuvanoikeudesta, joka vapautti tyttärensä pitkään pahoinpidelleen venäläisen isän sillä perusteella, että ruumiillinen kuritus "kuuluu kulttuuriin". Päätös oli sitäkin omituisempi, koska lasten pahoinpitely ei kuulu venäläisen kulttuuriin saati että se olisi Venäjällä lain sallima.

mukaan kuuluu kansalle, kysymys on, mille se kuuluu. Korsgaard näkee kansassa kolme ulottuvuutta: eettis-kulttuurisen (ethos), juridis-poliittisen (demos) ja sosiaalisen (plethos). Etenkin Pohjoismaissa on pitkään ajateltu, että toimiva demos ja demokratia edellyttävät yhtenäisen kansallisen kulttuurin tukea. Tämä kytkentä on nyt kuitenkin irrotettava. Monikulttuurisessa yhteiskunnassa kansa demoksena ylittää etniset, kulttuuriset, uskonnolliset ja luokkarajat.

Edellä sanotun ymmärtäminen saattaa Suomessa olla jopa muita Pohjoismaita helpompaa siksi, että Suomi on vanhastaan monikulttuurinen maa. Vaikka suomen- ja ruotsinkielisen väestön suhteet eivät vielä ole ongelmattomia, Suomi käy silti esimerkiksi merkittävän kansallisen vähemmistön aseman hyvästä ratkaisusta. Kahden muun kielen – saamen ja romanin – maininta on perustuslaissa. Meillä on kaksi valtiotuskontoa ja useita kristillisiä ja ei-kristillisiä vähemmistöuskontoja.

Suomi siis on jo valmiiksi monikulttuurinen ja sisältää useita etnoksia. Ei ole edes kysymystä siitä, etteivätkö Suomen perinteiset vähemmistöt ole osin jyrkistä kulttuuri- ja uskontoeroista huolimatta suomalaisia, samaa Suomen kansaa ja saman maan kansalaisia, osia samasta demoksesta. Esimerkiksi juutalaisista tai islamilaisista tatarereista ei raportoida kerrassaan minkäänlaisia demosta koskevia ongelmia. Se on lupaava merkki siitä, että eri kulttuuritaustoista huolimatta ihmiset voivat jäsenyä osaksi samaa juridis-poliittista kokonaisuutta.

Demos kattaa tässä jokseenkin sen kentän, mitä tarkoitetaan toiminnalla demokraattisena

kansalaisena eli kyvyn elää yhdessä toisten kanssa yhteisten sääntöjen mukaan. Yhdessä eläminen on arjen sosiaalista pääomaa, mutta lait antavat sille normit, puitteet ja sallitun rajat. Poliittinen demos on siinäkin mielessä, että myös lait ovat muutettavia, mutta senkin tulee tapahtua yhdessä sovituin pelisäännöin. Niiden ydin on tiivistetty perustuslaiksi.

Oleellista toimivalle demokratialle on, että kaikki kansalaiset näkevät eroista huolimatta itsensä osana samaa kansaa ja samaa demosta. Silti kansan ulottuvuudet eivät ole toisistaan riippumattomia; etnoksen ja demoksen arvot voivat olla ristiriidassa. Suomalaisen demoksen arvot ovat demokratian arvoja (ja samalla keskeisiä EU:n arvoja): vapaus, tasa-arvoisuus, solidaarisuus, vastuu, oikeudet, laillisuus, suvaitsevaisuus, uskonnonvapaus ja yhteisöllisyys. Näiden sopeuttaminen etenkin etäisten kulttuurien arvoihin on usein kehittämishaaste.

Pääsääntö on, että maa voi olla monikulttuurinen, mutta se ei voi olla monilakinen. Myös Suomessa jokaisen Suomessa asuvan on noudatettava Suomen lakeja. Lakeja voidaan – ja varmaan monikulttuurisuusyistä pitääkin – muuttaa, mutta sekin pitää tehdä perustuslain määrittämällä tavalla. Suuriin ongelmiin törmätään, jos lakien muuttamisvaatimus kohdistuu asioihin, jotka suomalaisten enemmistö pitkän pohjoismaisen perinteen mukaan kokee erityisen arvokkaiksi, kuten ihmisarvo, luottamuksenarvoisuus, ruumiillinen koskemattomuus ja sukupuolten tasa-arvoisuus. Silloinkin kun lakien muuttamisen tarpeesta keskustellaan, laillisessa yhteiskunnassa voimassa oleva laki on se, jonka mukaan eletään.

SUOSITUS 17

Erityinen paino tulee panna siihen, että maahanmuuttajat saavat – esimerkiksi kotoutumiskoulutuksen yhteydessä ja kirjallisesti omalla kielellään – perustuslakia ja muita Suomen lakeja koskevat perustiedot. Lait turvaavat tulijalle yhdet maailman parhaista oikeuksista, mutta myös joukon velvollisuuksia. Tätä koskevaa kansalaiskasvatusta on lisättävä kotoutumiskoulutukseen.

SUOSITUS 18

Jos Suomessa otetaan käyttöön kansalaisuuskoee, sen sisällön tulee olla kohdistua enemmän juridis-poliittisiin kuin kulttuurisiin asioihin. Ei tarvitse tuntea Kalevalaa eikä kymmentä käskyä, mutta on ymmärrettävä Suomen lakien perusteet ja sen mukaiset säännöt yhteiselämän järjestämiseksi. Oleskeluluvan ja myöhemmin kansalaisuuden saamiseen voitaisiin liittää jokin symbolinen toimi, jolla tulija lupaa noudattaa Suomen lakeja.

SUOSITUS 19

Suomessa tulee noudattaa Suomen lakeja. Rikkomuksia ei pidä katsoa läpi sormien siitä pelosta, että leimautuu rasistiksi tai monikulttuurisuuden vastustajaksi.

Viitattua kirjallisuutta

Hallberg-Karapuu-Scheinin-Tuori-Viljanen 1999. **Perusoikeudet**. WSOY

Hämäläinen, Juha (2006): **Hyvinvoinnin kaksi strategiaa: poliittinen ja pedagoginen**. Artikkeliteoksessa: Niemelä, Pauli ja Pursiainen, Terho (toim.): Hyvinvointi yhteiskuntapolitiittisena tavoitteena. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia nro 62. Kuopion yliopisto.

Korsgaard, Ove (2002.) **Introduction**, kirjassa Korsgaard, O., Walters, S. ja Andersen, R (Eds.) 2001. Education for Democratic Citizenship. Association for World Education and The Danish University of Education.

Korsgaard, Ove (2007). **Et kosmopolitisk demos**. Artikkeliteoksessa Johansen, J. S (toim.). Demos. En antologi om magt, demokrati og aktivt medborgerskap i Norden. Nordiskt nätverk för vuxnas lärande. Orivesi.

Kansalaisvaikuttaminen -hanke. Oikeusministeriön julkaisu 1/2007. Edita Prima.

OECD. (2001) **Citizens as Partners. Information, consultation and public participation in policy-making**. Paris.

Paasilehto Satu (toim.) (2007). **Demokratia ja säädöspolitiikka**. Eduskunnan juhlaseminaari 2. loka-kuuta 2006. Eduskunnan kanslian julkaisu 1/2007.

Isakka, Laura (toim.) (2006). **Sosiaalinen pääoma Suomessa – Tilastokatsaus**. Tilastokeskus. Helsinki.

Talve, Ilmar (1990). **Suomalainen kansankulttuuri**. 3.p., SKS.

Liite I.

Kuulemiset

- 2.5.2007 Kaikki järjestöt, järjestäjänä oikeusministeriö.
- 15. 5.2007 Sukupuoli ja sukupuolivähemmistöt, järjestäjänä NYTKIS.
- 16.5.2007 Eläkeläisjärjestöt, järjestäjänä EETU/Eläkeliitto ry.
- 22.5.2007 Uskonnolliset järjestöt, ETNO:n uskontojen ja kulttuurien työryhmä.
- 25.5.2007 Seksuaalinen suuntautuneisuus, järjestäjänä Seta.
- 30.5.2007 Romanijärjestöt, järjestäjänä Romaniasian neuvottelukunta
- 31.5.2007 Lapsi- ja nuorisojärjestöt, järjestäjänä Mannerheimin lastensuojeluliitto ry.
- 4.6.2007 Maahanmuuttajajärjestöt, järjestäjänä oikeusministeriö.
- 6.6.2007 Vammaisjärjestöt, järjestäjänä Mielenterveyden keskusliitto ry.
- 7.6.2007 Vakaumukseen perustuvat järjestöt, järjestäjänä oikeusministeriö

Otakantaa -keskustelu toteutumattomista oikeuksista toukokuussa 2007.

Lisäksi selvityksen tekijä kuuli seuraavia henkilöitä:

- 22.5.2007 lapsiasiavaltuutettu Mariakaisa Aula
- 20.6.2007 vähemmistövaltuutettu Mikko Puumalainen
- 20.6.2007 lakimies Anu-Tuija Lehto (SAK)
- 10.8.2007 rehtori Väinö Hyvönen (Suomen vapaakristillinen neuvosto)
- 31.8.2007 tasa-arvovaltuutettu Pirkko Mäkinen
- 31.8.2007 koulutussihteeri Ulla Aikio-Puoskari (Saamelaiskäräjät)

Selvitykselle tulleita lausuntoja

- 31.5.2007 Lastensuojelun Keskusliitto ry.
- 31.5.2007 Ensi- ja turvakotien liitto ry
- 30.5.2007 Kaapatut Lapset ry (Paavo Isaksson)
- Potilasyhdistys Trasek
- 31.5.2007 Mannerheimin Lastensuojeluliitto (Esa Iivonen) Diakooste.

Liite 2.

Säätyalon kuulemiseen 2.5.2007 osallistuneet järjestöt ja tahot:

Naisjärjestöt yhteistyössä NYTKIS ry
Hakunilan kansainvälinen yhdistys ry
Suomen nuorisoyhteistyö Allianssi ry
Ikäinstituutti
Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry
Potilasyhdistys Trasek ry
Mielenterveyden keskusliitto ry
Aseistakieltäytyjäliitto ry
Suomen venäjänkielisten yhdistysten liitto ry
Inkerikeskus ry
STM/Tasa-arvovaltuutetun tsto
Suomen romaniyhdistys ry
Monika-Naiset liitto ry
STM/romaniasianneuvottelukunta
Sexpo-säätiö
Romano Missio ry
Mielenterveyden keskusliitto ry
Eläkeläisjärjestöjen etuliitto Eetu ry
Seta ry
Mielenterveyden keskusliitto ry
Vammaisfoorumi
Ihmisoikeusliitto
Monikulttuuriyhdistys Familia Club ry
Vanhustyön keskusliitto
Saamelaiskäräjät

